

POSLOVNO PRAVO

dr Ines Besarović

KOMPANIJSKO PRAVO

•
TRGOVINSKO PRAVO

•
MEĐUNARODNO TRGOVINSKO PRAVO

intermex
Software & Communications

Beograd 2010

Osnivačkim aktom se osniva evropsko zadružno društvo. Statut može biti jedinstveni deo ili odvojen od osnivačkog akta. Bitno je da je za osnivanje dovoljan jedan pravni akt, osnivački akt ili statut.

Evropsko zadružno društvo mora da ima sedište registrovano i sedište uprave u jednom državi članici.

Član evropskog zadružnog društva gubi svojstvo člana prodajom svih akcija ili nemanjem minimuma, stečajem pravnog lica ili smrt fizičkog, istupanje itd.

Organi evropskog zadružnog društva su skupština i upravni odbor, a u dvodomnom modelu uprave upravni odbor i nadzorni odbor.

Statuti ovih zadružnih društava dozvoljavaju izdavanje hartija od vrednosti sa posebnim pravom kada je to dozvoljeno u nacionalnom pravu. U statutu se može propisati i podela dividendi članovima prema njihovom doprinosu.

U slučaju kada ovo zadružno društvo ostvari profit, potrebno je da ima i zakonske rezerve najmanje 15% od profita. Na ovo društvo primenjuju se pravila koja važe za evropsko društvo i direktive EU koje se odnose na finansijske izveštaje i reviziju.

Evropsko zadružno društvo može da se transformiše u nacionalno pod istim uslovima kao i kod pretvaranja evropske kompanije u nacionalnu kompaniju.

U domenu evropskog kompanijskog prava pravna nauka ima određene dileme i probleme. Postavlja se pitanje kojom dinamikom inkorporirati u evropski pravni prostor institute anglosaksonskog prava koji su nastali u drugom okruženju i pod drugim okolnostima. Tržište investicija (kapitala i hartija od vrednosti) je sve jedinstvenije pa i kompanijsko pravo, berzansko pravo, pravo hartija od vrednosti, pravo konkurencije i stečajno pravo moraju biti harmonizovani. Samo harmonizovani propisi komunitarnog prava EU mogu da služe razvoju tog tržišta. EU svesna svojih ograničenja i rizika svog tržišta i okruženja odlučila je da mnoge institute anglosaksonskog pravnog sistema inkorporira u svoj pravni prostor.

Pravni profil kompanijskog prava je uslovljen tehničkim profilom, a zbog toga nije moguće napraviti konačne zakone koji uređuju privredna društva, posebno društva kapitala. U toku je velika reforma kompanijskih zakona u članicama EU, a i u zemljama koje žele da postanu deo evropske porodice.

DEO II

TRGOVINSKO PRAVO

GLAVA I - UGOVORI U PRIVREDI

1. Pojam ugovora u privredi

Ugovor je svetinja. Za ugovorne strane on je zakon sa najjačom pravnom snagom.¹ Ugovor predstavlja univerzalnu civilizacijsku tekovinu.² Ugovori u privredi su posebna vrsta pravnih poslova obligacionog karaktera koja preduzeća i drugi privredni subjekti koja obavljaju privredno-pravne poslove zaključuju među sobom radi obavljanja privrednih delatnosti za koje su registrovani ili su u vezi sa tim delatnostima.³

Naš Zakon o obligacionim odnosima je izvor regulisanja građanskopravnih ugovora i ugovora koje zaključuju privredni subjekti. Zakon izričito ne nabroja "ugovore u privredi" već daje opisnu definiciju. Iz definicije koju daje Zakon o obligacionim odnosima proizilazi da je "ugovor u privredi" pravni posao koji predstavlja ugovor uopšte, koji nastaje saglasnošću izjava volja privrednih subjekata koji žele postići neko obligaciono-pravno dejstvo. Međutim, ugovor u privredi ima i karakteristike koje ga čine posebnom vrstom ugovora. Ugovorne strane kod ugovora privrednog poslovanja su uvek privredni subjekti. Zatim, predmet ugovora u privredi mora biti određen privredni posao koje ugovorne strane preduzimaju u obavljanju svoje delatnosti ili u vezi sa obavljanjem tih delatnosti. Zakon o obligacionim odnosima na isti način reguliše građansko pravne i privredno-pravne ugovore, ali predviđa da će se njegove odredbe na ugovore u privredi primeniti ako nije ništa drugo predviđeno drugim zakonima. Za pojedine ugovore u privredi postoje posebni zakoni koji proizvode pravno dejstvo po principu "lex specialis derogat legi generali". Neke odredbe ZOO se samo primenjuju na ugovore u privredi. Razlike između građansko-pravnih i privrednih ugovora su ekonomske prirode. Građansko-pravni ugovori su ugovori manje vrednosti, za razliku od ugovora u privredi čija je vrednost većeg obima. Građansko-pravni ugovori se najčešće zaključuju radi zadovoljenja privatnih interesa, a ugovori privrednog poslovanja se zaključuju i radi ostvarivanja drugih ciljeva.⁴

¹ Goldštajn, A. Izvori i struktura međunarodnog trgovačkog prava, "Međunarodni ugovori u privredi", tom I, Beograd, str. 420.

² Filozof Platon je govorio: "Ko ne ispuni ono što je obećao ugovorom neka odgovora sudski zbog neispunjenja obećanja", Platon, Zakoni, Beograd. 1990, str. 362.

³ ZOO, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 31/93, član 25. stav 2.

⁴ Vasiljević, M., Trgovinsko pravo, Beograd, 2006 godina, str. 3-272.

Ugovori u privredi mogu se podeliti na osnovne ugovore koje privredna društva i drugi privredni subjekti zaključuju među sobom radi obavljanja privrednih delatnosti i pomoćne ugovore koji se zaključuju u vezi sa obavljanjem osnovnih delatnosti privrednih subjekata.

Za ugovore privrednog poslovanja koriste se različiti nazivi: ugovori u privredi, trgovački ugovori, ugovori o prometu roba i usluga i slično. U našim izvorima prava ugovori privrednog poslovanja se izdvajaju u posebnu kategoriju ugovora koja se naziva "ugovori u privredi". Privredna društva i drugi privredni subjekti koji učestvuju u proizvodnji, razmeni i raspodeli materijalnih dobara zaključuju različite ugovore privrednog poslovanja. Privrednim subjektima nazivaju se pravna i fizička lica koja obavljaju privredne delatnosti. Naš Zakon o privrednim društvima u privredne subjekte ubraja: privredna društva i preduzetnike. Pod delatnostima privrednog karaktera Zakon o privrednim društvima podrazumeva: proizvodnju, promet robe i vršenje usluga na tržištu.

Svi ugovori privrednog poslovanja su obavezujući i teretni. Ugovori u privredi su pod velikim uticajem tzv. autonomnog prava i za njih su od velikog značaja posebni izvori prava. To je pravo koje stvaraju privredni subjekti u privrednim odnosima i njihova udruženja kroz uzanse, opšte uslove poslovanja i privredne običaje. Ugovori privrednog poslovanja nastaju kao rezultat samostalnosti privrednih subjekata i slobode u zaključivanju privrednih poslova na tržištu.

2. Vrste ugovora u privredi

2.1. Vrste ugovora u privredi prema pravnim obeležjima. – Najvažnija klasifikacija ugovora u privredi je prema: pravnim obeležjima i predmetu ugovora.⁵ Ugovori privrednog poslovanja su po pravilu dvostrani, teretni i komutativni, a najčešće imenovani i formalni ugovori. Ugovori u privredi prema određenim pravnim obeležjima mogu se podeliti na sledeće vrste:

- **imenovani i neimenovani** ugovori privrednog poslovanja obuhvataju razne vrste ugovora. Zakon detaljno utvrđuje i reguliše imenovane ugovore (na primer: ugovor o prodaji, ugovor o licenci i mnogi drugi), jer oni regulišu klasične trgovačke poslove. Ugovorne strane kod imenovanih ugovora samo bliže mogu da odrede određena pitanja iz privredno-pravnog poslovanja. Neimenovani ugovori ne spadaju u tradicionalne privredno-pravne poslove i zato ih zakon ne uređuje posebno. Neimenovani ugovori privrednog poslovanja se uglavnom odnose na novije poslove relativno složene koji imaju sadržinu više imenovanih ugovora (na primer: ugovor o faktoringu, ugovor o franšizingu i dr.). Kod zaključivanja neimenovanih ugovora dolazi više do izražaja volja ugovornih strana, a primenjuju se opšta pravila obligacionog prava. Praksa je učinila

⁵ Perović, S. Obligaciono pravo, Beograd, 1981

da je određen broj nekad neimenovanih ugovora privrednog poslovanja danas postali imenovani jer su obuhvaćeni zakonima (bankarska garancija, ugovor o lizingu i dr.);

- **formalni i neformalni ugovori** koji se dele prema uslovima koji su potrebni ili dovoljni za nastanak ugovora. Zakon utvrđuje obaveznu formu (na primer: pismena forma) za pravno nastajanje ugovora, a to mogu učiniti i ugovorne strane. Utvrđena forma je nužan uslov za pravno dejstvo ugovora. Kada je dovoljna samo saglasnost nesumnjivih izjava volja ugovornih strana za zaključenje ugovora u privredi radi se o neformalnim ugovorima.⁶

Prema kriterijumu odnosa prava i obaveza ugovornih strana naše zakonodavstvo razlikuje:

- **jednostrane ugovore u privredi** kod kojih obavezu ima samo jedna ugovorna strana (npr. ugovor o jemstvu);

- **dvostrane ugovore** kod kojih obe ugovorne strane su privredni subjekti i između njih nastaju uzajamna prava i obaveze (ugovor o prodaji, ugovor o građenju, ugovor o zakupu i dr.);

- **teretne ugovore** kod kojih jedna strana daje naknadu za korist koju ima iz ugovora (na primer: ugovor o kreditu);

- **dobročine ugovore u privredi** kod kojih nema naknade za dobijenu korist (ugovor o beskatnom kreditu);

- **komutativne ugovore** kod kojih se tačno znaju uzajamna prava i obaveze (na primer: ugovori o građenju);

- **aleatorne ugovore** kod kojih u trenutku zaključenja ugovora nisu poznate međusobna prava i obaveze ugovornih strana (ugovori o osiguranju robe).

Prema kriterijumu utvrđivanja sadržaja ugovora možemo razlikovati situaciju kada ugovorne strane sporazumno i samostalno saglasnošću volja utvrđuju konačnu sadržinu ugovora od **ugovora po pristupu**, gde je već unapred utvrđena sadržina ugovora (na primer: adhezioni, formulami i dr.).

Prema kriterijumu međusobnog odnosa ugovornih strana razlikujemo:

- **kolektivni ugovor** kada predstavnik grupe ljudi zaključuje ugovor u privredi (npr. kolektivni ugovor o osiguranju zaposlenih u preduzeću);

- **individualni ugovor** kada svako lice na koje se odnosi kolektivni ugovor zaključuje poseban ugovor kao pojedinac (na primer individualni ugovor o radu između zaposlenog i poslodavca);

- **generalni ugovor** kada ugovorne strane utvrđuju osnove privrednog posla koji će trajati duže vreme (na primer: generalni ugovor o elektrifikaciji železnice);

⁶ Kostadinović-Ljubojević-Račić, Poslovno pravo, Beograd, 2000, str. 131

- **posebni ugovor** kada ugovorne strane bliže određuju uslove poslovanja u pojedinim segmentima ili određenom vremenu, a u okviru generalnog ugovora;
- **samostalni ili glavni ugovor** ima pravno dejstvo nezavisno od drugog ugovora (na primer: ugovor o kreditu);
- **akcesorni ili sporedni ugovori** koji prate sudbinu glavnog ugovora i uređuju neki segment samostalnog ugovora. Akcesorni ugovori ne mogu da postoje nezavisno od glavnog ugovora;
- **predugovor u privredi** je pripremni, preliminarni ugovor kojim se ugovorne strane obavezuju da zaključe glavni ugovor koji se zaključuje saglasno obavezama i uslovima utvrđenim u predugovoru. Predugovor pravno ne obavezuje, već samo nagoveštava zaključivanje glavnog ugovora.

2.2. Vrste ugovora u privredi prema predmetu. - Privredni subjekti obavljaju veoma različite privredne poslove, pa i ugovori koje zaključuju međusobno su raznovrsni po predmetu. Međutim, i pored raznovrsnosti i brojnosti privrednih poslova, ugovori u privredi mogu se grupisati u određene celine u zavisnosti od predmeta poslovanja. **Po srodnosti predmeta ugovori u privredi se dele na:**

- ugovore u prometu robe i usluga;
- ugovore u bankarskom poslovanju;
- ugovore u prometu prava industrijske svojine i
- ugovore u međunarodnom privrednom poslovanju.

U ugovore o prometu robe i usluga spadaju:

- ugovor o prodaji robe u privredi;
- ugovor o gradenju;
- ugovori u prevozu (putnika, železnicom, drumom, morem, unutrašnjim plovnim putevima, vazduhoplovom, mešovitim oblicima prevoza);
- ugovori o uslugama u robnom prometu (usklađivanje, komisijon, trgovinsko zastupanje, posredovanje, špedicija i dr.);
- ugovori o turističkim uslugama (organizovanje putovanja, angažovanje hotelskih kapaciteta i dr.);
- ugovori o osiguranju.

U ugovore o bankarskom poslovanju spadaju:

- ugovori o bankarskim depozitima,
- ugovori o kreditnim poslovima,
- ugovori o uslužnim bankarskim poslovima (poslovi platnog prometa, akreditivi, bankarska garancija, kreditno pismo).

U ugovore u prometu prava industrijske svojine spadaju:

- ugovori o licenci (za patent, žig, model i uzorak),
- ugovor o prenosu prava industrijske svojine (ugovor o transferu tehnologije).

Ugovori u međunarodnom privrednom poslovanju su ugovori sa elementom inostranosti. U ove ugovore spadaju:

- ugovori viših oblika privredne saradnje (ugovor o dugoročnoj - proizvodnoj kooperaciji, ugovor o transferu tehnologije, strana ulaganja - ugovori o direktnim investicijama, ugovor o izvodenju investicionih radova),
- ugovori o obavljanju privrednih delatnosti u inostranstvu i
- ugovori o spoljnotrgovinskom prometu roba i usluga.

3. Načela ugovaranja

Osnovna načela ugovaranja u privrednom poslovanju su:⁷

- načelo poštenja i savesnosti;
- načelo slobode ugovaranja;
- načelo konsensualizma;
- načelo teretnosti;
- načelo pojačane pažnje;
- načelo neformalnosti.

Načelo savesnosti i poštenja (bona fides) je jedno od osnovnih načela ugovornog prava. Imperativnost ovog načela ogleda se u obavezi suda da po službenoj dužnosti vodi računa da li je poštovano načelo savesnosti i poštenja. Dejstvo načela poštenja i savesnosti jače je od bilo koje zakonske norme. Primenom ovog načela vrši se korekcija to jest "moralizacija" obligaciono-pravnih odnosa. Sud pozivajući se na načelo poštenja i savesnosti može zabraniti primenu zakonske ili ugovorne odredbe koje bi proizvele posledice suprotne ovom načelu. Međutim, načelo savesnosti i poštenja neće se primenjivati ako u zakonu postoji izričita odredba koja isključuje primenu načela savesnosti i poštenja, dajući prednost javnim interesima u regulisanju nekog odnosa.⁸

Sud može da ne primeni određenu zakonsku ili ugovornu normu, pozivajući se na načelo poštenja i savesnosti, samo u konkretnom slučaju. Sud nema pravo da generalizuje svoju odluku vezanu za jedan slučaj. U svakom slučaju kod primene na-

⁷ Velimirović, M., Ugovori u privredi, Beograd, Pravni život, br. 9-10/93, str. 1377.

⁸ Stojanović, D. Savesnost i poštenje u prometu, Beograd, 1973, str. 13.

čela "bona fides" mora se prilaziti sa oprežnošću i ne dovoditi u pitanje pravna sigurnost. Pravila o poštenju i savesnosti treba da spreče formalističku primenu prava.⁹

Načelo slobode ugovaranja je jedan od osnovnih principa uređivanja obligaciono-pravnih odnosa, pa samim tim i odnosa u privredi. Sloboda ugovaranja, odnosno, volja privrednih subjekata, pretpostavlja da su privredni subjekti slobodni da utvrde sadržinu ugovora, da stiču prava i obaveze, da istupaju u pravnom prometu, da odlučuju i zaključuju ugovore. Autonomija volje je aksiom ugovornog prava na kome se zasniva načelo slobode ugovaranja. Sloboda ugovaranja posebno dolazi do izražaja pri zaključivanju ugovora u privredi u slobodnom određivanju sadržine ugovora. Sloboda ugovaranja je i osnov određivanja forme ugovora u zavisnosti od njegove sadržine. Sloboda ugovaranja štiti ugovor od promena koje su izvan volje ugovornih strana. Ugovorne strane, regulišući slobodno međusobne odnose u privrednom poslovanju stvaraju jedan poseban način regulisanja koji se razlikuje od prava države. Naravno, taj autonomni način ne sme da dovede u pitanje društvene interese i ugrozi norme javnog poretka.¹⁰

Načelo slobode ugovaranja u privrednom poslovanju ima svoja ograničenja koja su izuzeci od pravila po kojima privredni subjekti posluju. U praksi zaključivanja privrednih ugovora, ograničenja slobode ugovaranja, odnosno odstupanje od tog pravila su sve češća. Zakon ne može da obuhvati sve pojedinačne slučajeve ograničenja slobode ugovaranja, već daje samo osnov. Sud treba da utvrdi u svakom pojedinom slučaju da li su se ugovorne strane pri zaključivanju ugovora pridržavale ograničenja koja važe kod primene načela slobode ugovaranja. Primena instituta javnog poretka i dobrih poslovnih običaja su ograničenja slobode ugovaranja u privrednom poslovanju. Ovi instituti utvrđuju pravne standarde koje sud primenjuje u pojedinim spornim slučajevima uzimajući u obzir date okolnosti. Pravna sigurnost privrednih subjekata ne sme da bude dovedena u pitanje zbog primene instituta javnog poretka i dobrih poslovnih običaja.¹¹ Međutim, sloboda ugovaranja ne sme da deluje protivno javnom poretku i dobrim poslovnim običajima.¹² U sukobu ovih načela sloboda ugovaranja ipak ima izvesna ograničenja. Na primer, postojanje obaveze zaključivanja određenih ugovora. Zatim, dobijanje dozvole za zaključenje ugovora, zakonom propisane sadržine određenih ugovora i dr.

Načelo konsensualizma podrazumeva da je za zaključenje ugovora privrednog poslovanja dovoljno imati saglasnost ugovornih strana bez ispunjavanja odrede-

⁹ Goldštajn, A. Privredno ugovorno pravo, Zagreb, 1974, str. 65

¹⁰ Perović, S. op. cit. str. 156.

¹¹ Perović, S. Javni poredak, "Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada", Beograd, 1978. str. 652.

¹² Još u 19 veku zakoni su poznavali slobodu ugovaranja u odnosu na volju zakonodavca. Građanski zakon za Kraljevinu Srbiju iz 1844. god., član 13: "Volja i naredba čovečja zastupa zakon, a zakon naknada volju i naredbu čovečju".

nih formalnosti. Ugovori kod kojih je dovoljno postići saglasnost ugovornih strana o bitnim elementima nazivaju se konsensualnim ugovorima. Brzina i efikasnost su karakteristike privrednih poslova. Primena načela konsenzualizma je značajna, jer obezbeđuje brži pravni promet u privrednim poslovima, a to je interes svih privrednih subjekata pa i društveni interes. U ugovornoj praksi odstupanja od ovog načela su vrlo česta, jer izjava volja privrednih subjekata nije uvek dovoljna za zaključenje privrednih ugovora. Načelo formalnosti predstavlja korekciju načela konsenzualizma. To znači da je za zaključenje ugovora potrebno ispuniti i određenu formu (na primer: pismena forma ugovora, odobrenje od nadležnog državnog organa i dr.). U privrednom poslovanju konsensualni ugovori su ipak pravilo, ali, i formalni ugovori su veoma prisutni pravni institut prihvaćen u privrednim poslovima

Načelo neformalnosti kod zaključivanja ugovora u privredi dobija sve veću afirmaciju. Brzina u zaključivanju privrednih poslova uslovlila je i primenu načela neformalnosti. Međutim, društveni interes i složenost privrednih poslova često zahtevaju određenu pismenu formu koju zakon propisuje. S druge strane same ugovorne strane mogu ugovoriti pismenu formu (*ad solemnitatem*). Prost dokaz usmeno zaključenog ugovora može biti: pismena potvrda, zaključnica, preporučeno pismo, priznanica itd.

Načelo teretnosti kod ugovora u privredi znači da je reč o trgovačkim poslovima koji se obavljaju uz naknadu. Špekulativnost je osnovna odlika trgovačkih poslova, a namera da se ostvari profit glavni cilj, odnosno obeležje ovih poslova.

Načelo pojačane pažnje podrazumeva da su ugovorne strane u obavezi da postupaju sa pažnjom dobrog privrednika u izvršavanju ugovornih obaveza.

4. Karakteristike ugovora u privredi

4.1. Uslovi i način zaključivanja ugovora privrednog poslovanja. - Zaključivanje ugovora uopšte, pa i ugovora u privredi predstavlja složenu oblast ugovornog prava.

Ugovorne strane (privredna društva i drugi privredni subjekti) zaključuju ugovore u privredi između sebe, u svoje ime i za svoj račun. Moguće je da kao punomoćnik jedan privredni subjekt zaključi ugovor za drugog subjekta, i u tom slučaju on je samo formalni ugovarač. Prava i obaveze iz zaključenog ugovora u privredi nastaju samo za ugovorne strane. Ugovorom privrednog poslovanja može se ustanoviti samo pravo za treće lice, ali, ne i obaveza.

Lica koja su ovlašćena da zaključuju ugovor u privrednom društvu mogu biti zastupnici ili punomoćnici. Privredno društvo u svom osnivačkom aktu ili drugom opštem aktu određuje ko će biti ovlašćen da zaključuje ugovore u njegovo ime.

Zastupnici privrednih društava su lica određena zakonom ili statutom akcionarskog društva (na primer: direktor, druga lica iz menadžmenta privrednog društva

pored direktora). Zastupnici privrednog društva su ovlašćena lica upisana u registar koja potpisuju ugovore privrednog poslovanja na osnovu svojih deponovanih potpisa u sudu.

Punomoćnici privrednog društva koji imaju pravo da zaključuju ugovore u privredi su lica ovlašćena punomoćjem (npr, prokurom), ili "punomoćnici po zaposlenju", koji poseduju ovlašćenje na osnovu svog položaja u društvu.

Pregovori prethode zaključivanju ugovora u privredi i podrazumevaju: prepisku, razgovore, komunikacije zainteresovanih privrednih subjekata na raznim nivoima i formiranje ponude. Pregovori se vode u slobodnoj formi i ne obavezuju, a imaju za cilj zaključenje određenog ugovora. Ugovor privrednog poslovanja može se zaključiti i bez prethodnog pregovaranja. Cilj pregovaranja je formiranje ponude koja predstavlja predlog za zaključenje ugovora. Pregovarači moraju savesno voditi pregovore i imati nameru da zaključe ugovor. Pregovarač koji ne poštuje načelo poštenja i savečnosti dužan je savesnom pregovaraču naknaditi štetu.

Pregovori treba da dovedu do ponude i oni se mogu voditi usmeno i pismeno. Svrha pregovora je da licu koje je iniciralo pregovore pomogne da formuliše svoju ponudu. Pregovori ne obavezuju i od njih se može odustati svakog momenta.¹³ Pregovori koji dovedu do zaključenja ugovora imaju određeni pravni značaj. Pregovori mogu da imaju određeni značaj prilikom tumačenja ugovora i utvrđivanja sadržine manje značajnih odredaba ugovora. Međutim, ugovorne strane isključivo obavezuje ugovor, a ne ono o čemu su pregovarali.

Ugovori u privredi se po pravilu zaključuju na osnovu **obavezne ponude**. Ponudioca obavezuje učinjena ponuda određeno vreme. U međunarodnim poslovnim odnosima rok za koji ponuda obavezuje je i do 30 dana. Kod nas je krajnji rok osam dana koji obavezuje ponudioca, ako drugačije nije predviđeno. Ponudilac može da traži i da mu se na ponudu odgovori "odmah", "bez odlaganja". Ponuda u kojoj je određen rok za njeno prihvatanje obavezuje ponudioca do isteka roka. Ugovor se smatra zaključenim kada ponudeni pošalje odgovor da je prihvatio ponudu. U praksi, naročito kod zaključivanja ugovora u privredi sreću se i neobavezne ponude koje takođe moraju da sadrže bitne sastojke ugovora.

Ponuda kao predlog za zaključenje ugovora privrednog poslovanja mora da sadrži bitne elemente ugovora čije se zaključenje nudi. Pojedinačna ili posebna ponuda učinjena je određenom licu, i ugovor može biti zaključen samo sa tim licem. Opšta ponuda sadrži predlog za zaključenje određenog ugovora, ali je upućena neodrede-

¹³ "Razgovor je razgovor, a ugovor strankama zakon", ovo je pravilo izraženo u članu. 1020. Opšte imovinskog zakona za Crnu Goru iz 1888. godine.

nom broju lica (formularni ugovor, opšti uslovi poslovanja). Opštu ponudu može da prihvati bilo koje lice.¹⁴

Navedene mogućnosti i vrste ponuda u privrednom poslovanju su tzv. formalne ponude. Pored njih postoje i realne ponude koje se čine određenim ponašanjem (na primer: izlaganje robe sa cenom).

Opoziv ponude je pravno valjan samo ako je stigao pre ponude ili u isto vreme sa ponudom, i u tom slučaju ponuda gubi pravno dejstvo. Postoje slučajevi kada je ponuda neopoziva, a to je kada je opozivanje suprotno načelu savesnosti i poštenja. Takođe, ponuda se ne može opozvati ako je u njoj određen rok za prihvatanje, ili naznačeno da je neopoziva.

Prihvat ponude je pozitivan odgovor na ponudu, to jest izjava ponuđenog da prihvati ponudu. Prihvat ponude mora biti jasan i nedvosmislen, jer se time smatra da je ugovor zaključen. Zakasneli prihvat ponude je nova ponuda koju ponuđeni daje ponudiocu.¹⁵ Prihvat ponude mora da odgovara sadržini ponude. U slučaju delimičnog prihvata ponude i traženja izvesnih izmena, smatra se da je ponuđeni učinio novu ponudu ponudiocu.

U modernom pravu ne važi pravilo da ćutanje znači privat ponude. Izuzetno, kod ugovora u privredi postoje dva slučaja kada se smatra da je ponuđeni prihvatio ponudu, jer na nju nije reagovao. Prvo, kada su ugovorne strane u stalnoj poslovnoj vezi u pogledu određene robe. Drugo, slučaj kada je jedno lice ponudilo drugom da izvršava njegove naloge, kao i lice u čiju delatnost spada vršenje takvih poslova.¹⁶

Ugovori privrednog poslovanja se zaključuju u principu od strane ovlašćenih lica. To je opšte pravilo, ali koje ima svoje izuzetke. Ugovori u privredi mogu se zaključivati od strane neovlašćenih lica na poslovnom papiru "memorandumu" koji ima pečat i potpisan je na uobičajen način. Takođe, kod zaključivanja ugovora na ovaj način neophodno je da su ponudilac i ponuđeni u stalnom poslovnom odnosu i da konkretan ugovor ne prelazi obim normalnog poslovanja i da ponuđeni, odnosno ponudilac nisu znali da je ugovor potpisalo neovlašćeno lice. Potrebno je da svi ovi uslovi kumulativno budu zadovoljeni da bi ugovor zaključen na ovaj način proizvodio pravno dejstvo.¹⁷

Posebni slučajevi zaključivanja ugovora u privredi su ugovori zaključeni putem savremenih sredstava veza, kao što su: telefon, teleprinter, telefaks, putem telegrama i drugih sistema veza. Kod ugovora koji se zaključuju putem savremenih sredstava veze od strane ugovorača ili ovlašćenih lica, može se smatrati da je ponuda i iz-

¹⁴ Jovanović, V., Zaključenje ugovora (Ponuda i prihvat ponude u jugoslovenskom pravu, Zbornik: Prvi jugoslovensko - švajcarski pravnički dani, Beograd, 1986.

¹⁵ ZOO, član 43. stav 1.

¹⁶ ZOO, član 42. stav 4.

¹⁷ Kostadinović-Ljubojević-Račić, nav. Delo str. 215.

java o prihvatu data između prisutnih lica.¹⁸ Ponuđeni ima obavezu da se odmah izjavi o ponudi ako želi da se ugovor smatra zaključenim. Izjave date telefonom, radio-vezom i telegramom treba bez odlaganja potvrditi. Ponuda i prihvata ponude učinjeni telegramom smatraju se učinjenim između odsutnih lica.

Ugovori privrednog poslovanja mogu se zaključivati i **javnim nadmetanjem**. To znači, upućivanjem javnog poziva od strane privrednog subjekta neodređenom broju lica da mu daju svoju ponudu sa ciljem da ugovor bude zaključen sa onim učesnikom javnog nadmetanja koji da najbolju ponudu. Zaključenje ugovora putem javnog nadmetanja može biti: usmeno i pismeno, obavezno (kada se sprovodi po zakonu) i dobrovoljno

(kada se sprovodi po želji privrednog subjekta), sa rezervom i bez rezerve. Javno nadmetanje bezrezervno znači da organizator ima obavezu da prihvati najpovoljniju ponudu, a nadmetanje sa rezervom znači da organizator ima pravo da po svom izboru odluči o ponudi.

Prikupljanje ponuda je jedan od načina zaključivanja ugovora u privredi. Privredni subjekt koji želi da zaključi ugovor na ovaj način obraća se određenim licima, sa pozivom da podnesu ponudu. Najčešće privredni subjekt koji želi da zaključi ugovor prikupljanjem ponuda daje oglas upućen svim zainteresovanim (određenim licima) za konkretni posao. Privredni subjekt na osnovu prikupljenih ponuda slobodno odlučuje o prihvatanju ili neprihvatanju ponude.

Opšti uslovi poslovanja koji su pripremljeni unapred mogu biti način zaključivanja ugovora u privredi.

Kapara je znak da je ugovor u privredi zaključen i privredni subjekti mogu ugovoriti kaparu kao obezbeđenje ugovora. Kapara je izvesna količina novca ili drugih zamenljivih stvari koju jedna ugovorna strana daje drugoj kao potvrdu da je ugovor zaključen. Kapara nije bitan i obavezan element ugovora, ali, ako je predviđena ugovorom, onda samo davanje kapare podrazumeva da je ugovor zaključen. Ugovorne strane mogu predvideti davanje kapare, ali, nemaju obavezu. Kod ugovora u privredi postoje sva sredstva obezbeđenja ugovora koja se javljaju u ugovornom pravu, a to su: ugovorna kazna, kaucija, odustanica, avans, kapara, penali, jemstvo, zaloga i pravo pridržaja.

4.2. Uslovi punovažnosti ugovora privrednog poslovanja. Da bi ugovor u privredi proizvodio pravno dejstvo mora ispunjavati određene uslove koji se odnose na okolnosti koje treba da postoje u pogledu pojedinih činilaca da bi ugovor bio punovažan. Punovažnost ugovora je *conditio sine qua non* za pravno dejstvo ugovora. U slučaju neispunjenja uslova, ugovor u privredi će se smatrati nevažećim.

¹⁸ ZOO, član 40. stav 2.

Uslovi punovažnosti ugovora u privredi posebno se odnose na: sposobnost ugovaranja, saglasnost volja ugovorača, predmet ugovora, osnov ugovora i formu ugovora.

Sposobnost ugovaranja kao apsolutni uslov punovažnosti ugovora u privredi podrazumeva poslovnu sposobnost privrednog subjekta da stiče prava i obaveze. Svaki privredni subjekt da bi imao sposobnost ugovaranja mora da ima poslovnu sposobnost i pravnu sposobnost. **Poslovna sposobnost** privrednog subjekta se kreće u granicama registrovane delatnosti. **Pravna sposobnost** privrednog subjekta je neograničena i ona proizilazi iz njegove registracije.

Saglasnost volja ugovornih strana o predmetu ugovora je neophodan uslov za zaključenje ugovora u privredi. Ugovor predstavlja susret dveju usaglašenih volja o istoj stvari. Volja ugovornih strana mora biti slobodna i može se izjaviti rečima, uobičajenim znacima ili drugim ponašanjem iz koga se sa sigurnošću može zaključiti da postoji zajednička volja. Manjkava volja ne dovodi do saglasnosti volja i zaključenja ugovora. Izjava volje data u zabludi, usled prevare ili pod pretnjom ne smatra se slobodnom. Izjava volje mora biti ozbiljna u pravoj meri da se zaključi ugovor. Pasivno ponašanje ugovorne strane ne smatra se izjavom volje za zaključenje ugovora. Međutim, u sudskoj praksi, a, i u zakonu, predviđeno je kada u oblasti privrednog poslovanja ponuđeni ne mora da odgovori na ponudu strane s kojom je u redovnoj poslovnoj vezi.

Predmet ugovora kao apsolutan uslov punovažnosti ugovora određuju ugovorne strane slobodno. Zakon propisuje kakav mora da bude predmet ugovora. Uslov punovažnosti ugovora je i zakonit predmet. To znači da predmet ugovora mora biti: moguć, dopušten i određen. Predmet ugovora je jedan od bitnih elemenata sadržine ugovora.

Osnov ugovora u privredi mora biti dopušten i ne sme biti protivan prinudnim propisima i javnom poretku ili moralu da bi bio ispunjen uslov punovažnosti ugovora. U slučaju da je osnov ugovora nedopušten, takav ugovor neće imati pravno dejstvo. S obzirom da svaka ugovorna obaveza mora imati osnov, nepostojanje osnova povlači ništavost ugovora. Osnov preuzimanja obaveza od strane ugovornih strana treba razlikovati od motiva za zaključenje ugovora.

Forma kao spoljni element ugovora je relativan uslov punovažnosti ugovora. Kada je forma ugovora propisana zakonom ili je izraz volje saugovorača, onda je apsolutan uslov punovažnosti ugovora. Zakon propisuje za određene ugovore formu koja obavezuje ugovorače. Ugovorne strane takode mogu da odrede formu ugovora. Kod ugovora u privredi razlikujemo dve forme ugovora: pismenu (kada je ugovor napisan u određenoj formi i potpisan od strane ugovorača), i realnu formu kada je potrebna i predaja stvari pored saglasnosti volja (npr. ugovor o posluži).

Poseban, stroži oblik pismene forme ugovora predstavlja forma javne isprave kad se na ispravi (pisanom ugovoru) vrši odgovarajuća pisana intervencija nadležnog

organa javne vlasti (npr. suda ili javnog beležnika), overava ugovor i potpisi ugovornih strana, čime ugovor postaje javna isprava.

Odsustvo jednog od uslova punovažnosti ugovora ima za posledicu **nevažnost ugovora**. **Nevažeći ugovor** nema pravno dejstvo, ne obavezuje ugovorne strane, i ne uživa pravnu zaštitu. Nevažnost ugovora dovodi do njegovog prestanka. Ugovor može da prestane i raskidom ugovora. Razlozi nevažnosti ugovora postoje od samog zaključenja ugovora (npr. zabluda, ugovor o prodaji stvari van prometa, zaključenje ugovora u nepropisnoj formi).

Nevažnost ugovora u privredi javlja se kao **ništavost i rušljivost** ovih ugovora. **Ništavost** je teži oblik nevažnosti ugovora i služi zaštiti opštih interesa. Sud po službenoj dužnosti vodi računa o ništavim ugovorima, jer su oni u suprotnosti sa važećim propisima. Pravo za isticanje ništavosti ugovora nije vezano za rok. Kada je ništav samo deo ugovora radi se o delimičnoj ništavosti. U slučaju kada odredbe koje su ništavne ne predstavljaju bitan element ugovora, ugovor ostaje važeći. Ništavost ugovora je apsolutne prirode, jer se na nju može pozvati svako.

Rušljivost ugovora služi zaštiti privatnih interesa i na nju se poziva samo zainteresovano lice. Rušljivost ugovora ima za posledicu nevažnost zbog nedostatka u pogledu sposobnosti ugovaranja (ograničena poslovna sposobnost, mana volje i drugih razloga utvrđenih zakonom). Ugovorna strana može tražiti da se rušljiv ugovor poništi. Kada je rušljiva neka od odredaba ugovora reč je o delimičnoj rušljivosti. Sud ne vodi računa o rušljivosti ugovora.¹⁹

4.3. Forma ugovora u privredi. - Ugovori u privredi su po pravilu neformalni.²⁰ Neformalnost znači da se za punovažnost takvih ugovora ne traži postojanje neke posebne forme. Bitno je da zastupnici privrednog subjekta prilikom zaključenja ugovora jasno pokažu saglasnost njihovih volja o bitnim elementima ugovora. U modernom privrednom prometu, da bi se omogućilo što brže odvijanje privrednih poslova, ne zahteva se od ugovornih strana da svoju saglasnost za zaključenje ugovora izraze u nekoj posebnoj formi. Neformalni ugovori su izraz načela konsensualizma koje je vladajuće u privrednom poslovanju. Neformalnost ugovaranja može pod određenim uslovima delovati uporedo s formalnim ugovorom. To je slučaj kada je posebna forma ugovora propisana u interesu ugovornih strana, tada ugovorne strane mogu usmeno vršiti dopune nebitnih odredaba ugovora o kojima nije ništa rečeno u formalnom ugovoru.²¹

Formalnost ugovora je suprotnost neformalnim ugovorima privrednog poslovanja. Zaključivanje ovih ugovora ne podleže nikakvoj formi izuzev kada je to zakonom propisano ili je izraz želje ugovornih strana. U cilju olakšanja dokazivanja posto-

¹⁹ Spirović-Jovanović, Privredno pravo, II deo, str. 48.

²⁰ Načelo neformalnosti svih ugovora a ne samo ugovora u privredu utvrđeno je članom 67. stav 1. ZOO

²¹ Perović S. Obligaciono pravo, 1981, Beograd, str. 337.

janja ugovora i veće ozbiljnosti prilikom ugovaranja i mnogih drugih razloga, zakonski propisi imperativno traže pismenu formu za određene ugovore u privredi. Zahtev zakona da ugovor bude zaključen u pismenoj formi važi i za sve docnije izmene ili dopune ugovora.²² U svim slučajevima zakonom propisana pismena forma (forma ad solemnitatem) je uslov punovažnosti ugovora. Ugovorena pismena forma je izraz volje ugovornih strana i prvenstveno je u njihovom interesu i ona je blažeg dejstva u odnosu na zakonsku. Kod ugovorene pismene forme ugovorne strane mogu menjati ugovor neformalnim sporazumom. Formalni ugovor može biti raskinut i neformalnim sporazumom ako zakonom nije drugačije propisano. Pismena forma ugovora u privredi podrazumeva postojanje posebne isprave o tom ugovoru potpisane svojeručno od strane ovlašćenih lica svih ugovornih strana.

Pismena forma ugovora u privredi može biti **bitna i dokazna**. Propisana bitna forma ugovora je konstitutivni činilac ugovora i ugovor koji nije zaključen u toj formi nema pravno dejstvo. Dokazna forma nije konstitutivni činilac ugovora, već je obavezna kao sredstvo dokaza ugovora privrednog poslovanja. Dokaznu formu imaju odgovarajuće isprave kojima se dokazuje postojanje ugovora kao saglasnosti volja ugovornih strana.

Realna forma ugovora predviđa se izuzetno za neke vrste ugovora. Ona podrazumeva i predaju stvari pored saglasnosti izjava volja ugovornih strana. To su oni ugovori koji se smatraju zaključeni tek kada jedan ugovorač preda drugom određenu stvar (npr. Ugovor o prevozu robe železnicom je zaključen kada prevozičac primi na prevoz stvar sa tovarnim listom). Realna forma ugovora kao uslov punovažnosti propisuje se zakonom.

Zaključen je ugovora u privredi u nekim slučajevima prate i **posebne formalnosti**. To može biti: odobrenje ugovora, publicitet i fiskalne formalnosti. Punovažnost nekih ugovora uslovljena je dobijanjem odobrenja od nadležnih organa. U suprotnom takvi ugovori nemaju pravno dejstvo i smatraju se nevažećim. Nastupanje pravnog dejstva odloženo je do dobijanja saglasnosti. Formalnost publiciteta ne može biti činilac koji utiče na punovažnost ugovora. Formalnost publiciteta podrazumeva obznanjivanje postojanja ugovora (na primer: upis ugovora o prometu nepokretnosti u katastar). Fiskalne formalnosti su vezane za registrovanje ugovora kod nadležnog organa u cilju naplate poreza povodom posla koji je predmet ugovora i ne utiču na punovažnost ugovora, one su samo administrativni pratilac njihovog zaključenja.

4.4. Promene u ugovoru. - Ugovori u privredi mogu se menjati od momenta zaključenja pa sve do ispunjenja ugovornih obaveza. Najčešće su promene rezultat volje ugovornih strana, ili samo jedne ugovorne strane, ili se zasnivaju na odluci suda. Kod ugovora koji se odmah izvršavaju promene nisu moguće. Ugovorači u tom slučaju zaključuju novi ugovor i tako uređuju svoje međusobne odnose na novi način.

²² ZOO, član 67. stav 2.

Ugovori u privredi koji imaju odloženo ispunjenje mogu se menjati sve dok ugovor nije ispunjen. Razlozi promene ugovora u privredi mogu biti posledica: saglasnosti izjava volja ugovornih strana, nastupanja novih okolnosti tokom izvršenja ugovora i novo zakonsko uređenje. Promene u ugovoru mogu se odnositi na ugovorne strane ili sadržinu ugovora. Posebnu pažnju zaslužuje promena ugovora zbog izmenjenih okolnosti (**klauzula rebus sic stantibus**).²³

Ugovorne strane kod ugovora u privredi imaju položaj poverioca ili dužnika. Kod ovih ugovora kao i kod ugovora van privrede može se menjati poverilac i dužnik. **Poverilac se menja** putem ustupanja potraživanja (**cesijom**), a **dužnik se menja preuzimanjem duga** od strane treće osobe. Imajući u vidu da se kod ugovora privrednog poslovanja svaka ugovorna strana javlja kao poverilac i dužnik, ustupanje pojedinih potraživanja i preuzimanje duga je retko u praksi. Kod dvostranih ugovora u privredi svaka ugovorna strana uz pristanak druge strane može ustupiti ugovor trećem licu. Ustvari, na mesto jedne ugovorne strane stupa neko treći ko preuzima sva njena prava i obaveze, vršeći zamenu ugovorne strane. Lice koje je preuzelo tudi ugovor dobija sva prava i obaveze svog prethodnika. To znači, da nova ugovorna strana ima pravo na raskid ugovora, promenu ugovora itd.²⁴

Promena poverioca kao ugovorne strane podrazumeva novog poverioca uz saglasnost dužnika, a promena dužnika podrazumeva preuzimanje duga od strane trećeg lica uz saglasnost poverioca. Od preuzimanja duga treba razlikovati preuzimanje ispunjenja obaveza, a to znači da treće lice preuzima obavezu prema dužniku, ali ne stupa na mesto dužnika u tom ugovoru.²⁵

Promena sadržine ugovora podrazumeva izmenu odredaba ugovora koja nastaje saglasnošću volja ugovornih strana, ili pod određenim uslovima po volji jedne strane ili na osnovu zakona. Po pravilu, jedna ugovorna strana ne može menjati sadržaj ugovora, za promenu ugovora je potrebna saglasnost volja obe ugovorne strane. Do promene sadržaja ugovora može doći i zbog novih okolnosti od značaja koje su nastupile nakon zaključenja ugovora. U principu, ugovori se moraju ispunjavati onako kako glase (**načelo pacta sunt servanda**), pod uslovom da se okolnosti pod kojima je ugovor zaključen nisu menjale. U slučaju promena okolnosti (**primena načela rebus sic stantibus**) ugovorna strana ima pravo da raskine ugovor ili da traži pravičnu izmenu uslova ugovora uz pristanak druge strane. U privrednom životu često dolazi do promena okolnosti koje utiču na ispunjenje obaveza iz ugovora. U slučajevima kada su nastupile nove okolnosti koje nisu postojale kod zaključenja ugovora dužnik se poziva na klauzulu "rebus sic stantibus" i traži izmenu ugovora na pravičan način. Potrebno je da se ugovorna strana poziva na promenu okolnosti koju nije bila dužna da uzme u obzir ili da je ispunjenje ugovorne obaveze postalo otežano i da se ne može

²³ Jankovec I. Privredno pravo, 1999. str. 301.

²⁴ Radišić, Obligaciono pravo, 1988, Beograd. str. 406.

²⁵ Nikolić, Đ. Ustupanje ugovora "Sudska praksa", br. 11/91, str. 75.

ostvariti svrha ugovora. Takođe, promena okolnosti treba da je neizbežna i nesavladiva na koju se poziva jedna ugovorna strana koja želi izmenu ugovora. Konačno, da bi se primenilo pravilo "rebus sic stantibus" potrebno je da je usled promena okolnosti ugovor ipak moguć.

Od promene sadržaja ugovora treba razlikovati **novaciju ugovora**. To je slučaj kada jedna ugovorna obaveza prestaje, a ugovorne strane se dogovore da postojeću obavezu zamene novom koja ima različit predmet i novi osnov.

4.5. Ispunjenje ugovornih obaveza. - Cilj zaključenja ugovora u privredi je njihova realizacija, odnosno ispunjenje obaveza koje su ugovorne strane preuzele. Dvostranost ugovora u privredi podrazumeva istovremeno ispunjenje ugovornih obaveza.²⁶ To znači, da ni jedna strana nije dužna da ispuni ugovornu obavezu ako druga strana ne ispuni ili nije spremna da ispuni svoju obavezu. Takođe, jedna ugovorna strana ne može tražiti od druge strane da ispuni ugovornu obavezu ako ona nije spremna da to učini. Obe ugovorne strane imaju pravo da ističu prigovor neispunjenja ugovora. (*exceptio non adimpleti contractus*). Ovo su opšta pravila o istovremenom ispunjenju obaveza u privredi. Međutim, kod zaključivanja ugovora u privredi zbog okolnosti i same prirode poslova, obaveze ugovornih strana se često neispunjavaju istovremeno. Ugovornu obavezu ispunjava ona ugovorna strana koja se naziva dužnik. Ali, ugovornu obavezu pod određenim uslovima može ispuniti i treće lice. Poverilac treba da primi ispunjenje ugovorne obaveze od strane svakog lica koje ima pravni interes. Poverilac uvek može da primi ispunjenje obaveze od trećeg lica čak iako se dužnik protivi.

Poverilac jedino neće primiti ispunjenje obaveze iz ugovora od trećeg lica, ako mu je dužnik obećao ispunjenje obaveze odmah. Za slučajeve kada treće lice umesto dužnika ispunjava obavezu iz ugovora u privredi koristi se izraz - **preuzimanje ispunjenja**.

Izuzetak od pravila da poverilac prima ispunjenje obaveze iz ugovora javlja se u slučaju kada se treće lice pojavi kao zastupnik poverioca. Ovde se ne radi o cesiji potraživanja već o zastupniku poverioca. Takođe, ispunjenje obaveze iz ugovora se može učiniti i nekom trećem licu bez znanja poverioca, ali ono postaje punovažno samo ako poverilac odobri ispunjenje.

Oblast privredno-pravnog poslovanja takođe poznaje **ugovore u korist trećeg lica**. U takvim slučajevima dužnik trećem licu ispunjava obavezu, s tim što treće lice ima neposredno pravo prema dužniku. Na primer kod ugovora o osiguranju za slučaj smrti, osiguravač ispunjava svoju obavezu ne ugovoraču osiguranja već korisniku osiguranja.

Pravilo je da se ne može zaključiti ugovor u privredi koji obavezuje treće lice da nešto uradi.

²⁶ Član 122. ZOO

Za ispunjenje ugovornih obaveza kod svih ugovora pa i kod ugovora u privredi od značaja je: predmet, mesto, vreme i potvrđivanje ispunjenja.

Predmet ispunjenja se sastoji u izvršenju onoga što čini sadržinu obaveze. Poverilac ne mora primiti delimično ispunjenje obaveze. Dužnik treba da ispuni svoju obavezu u celosti. Ugovorne strane mogu da se dogovore i za zamenu ugovorne obaveze. Međutim, kada je reč o novčanim obavezama, poverilac je dužan primiti i delimično ispunjenje novčane obaveze, sem ako ima poseban interes da to odbije. U vezi sa ispunjenjem novčanih obaveza treba imati u vidu načelo monetarnog nominalizma. To načelo kaže da kada obaveza ima za predmet svotu novca, dužnik mora isplatiti onaj broj novčanih jedinica na koji obaveza glasi, bez obzira na promene. Ako je dužnik zakasnio sa plaćanjem, poverilac treba da bude obeštećen zateznom kamatom za depresijaciju novca.

Kod ugovora u privredi sreću se i situacije u kojima dužnik ispunjava svoju obavezu delimično prema poveriocu. Na primer, kada se radi o prodaji robe za preradu ili preprodaju.

Vreme ispunjenja obaveze iz ugovora određuje se u svakom ugovoru. Ugovorne strane mogu da se sporazumeju da obavezu ispune određenog dana ili u određenom roku. U slučaju da vreme ispunjenja obaveze nije regulisano ugovorom, određuje se prema prirodi posla i običajima. Ako je ugovorom predviđeno da je vreme bitan sastojak ugovora onda se mora tačno odrediti vreme ispunjenja obaveze. Kod nekih vrsta ugovora sam zakon određuje pitanje vremena ispunjenja određenih obaveza. Međutim, ako vreme ispunjenja obaveze nije određeno, niti se može odrediti, poverilac ima pravo da traži ispunjenje obaveze odmah.

Mesto ispunjenja obaveze iz ugovora u privredi takode treba da se reguliše ugovorom. Kada je u ugovor o prodaji robe uneta klauzula franko skladište prodavca, to znači da će roba biti isporučena tamo gde je skladište prodavca. Kod najvećeg broja ugovora mesto ispunjenja obaveze se određuje u zavisnosti od prirode posla, odnosno obaveze. Za neke vrste ugovora mesto ispunjenja obaveze regulisano je propisom. Kada mesto ispunjenja nije ugovoreno, a ni propisano, niti se može odrediti, treba razlikovati novčane od nenovčanih obaveza. Ispunjenje nenovčanih obaveza vrši se u mestu u kome je dužnik imao svoje sedište u vreme nastanka obaveze. Novčane obaveze se ispunjavaju u mestu poverioca. Nenovčane obaveze su tražljive, to jest, poverilac treba da traži od dužnika ispunjenje obaveze u njegovom mestu, ako želi.

Dužnik koji je ispunio svoju ugovornu obavezu ima pravo da traži od poverioca da mu ovaj to potvrdi izdavanjem odgovarajuće isprave (potvrda, priznanica). Poverilac je dužan potvrditi dužniku ispunjenje ugovorne obaveze i kada je ona izvršena delimično. Isprava kojom poverilac potvrđuje obaveze predstavlja dokaz o tom ispunjenju.

Kada dužnik zakasni sa izvršenjem svoje obaveze dolazi do povrede ugovora, odnosno **dužničke docije**. To znači da dužnik ima obavezu plaćanja ugovorne kazne poveriocu, ako je ugovorena, i treba da naknadi štetu poveriocu ako je on štetu pretrpeo.

Međutim, može i poverilac da odbije ili zakasni da primi ispunjenje dužnikove obaveze, i tada je reč o poverilačkoj docnji. Poverilačka docnja se ceni po subjektivnim kriterijumima. Ona postoji samo ako je poverilac kriv što nije primio ispunjenje dužnikove obaveze. Dolaskom poverioca u docnju prestaje dužnikova docnja, i na poverioca prelazi rizik slučajne propasti stvari.

Kod izvršavanja novčanih obaveza važi pravilo da će dužnik platiti pre ili kasnije, dobrovoljno ili prinudno. Retko se dešava u praksi da se novčane obaveze definitivno ne naplate. U slučaju kašnjenja sa ispunjenjem novčanih obaveza nastupaju određene pravne posledice. **Zatezna kamata** je glavna pravna posledica koja pogađa dužnika. Zatezna kamata treba da bude naknada poveriocu koji nije mogao novac da koristi. Zatim, zatezna kamata je i cena za rizik kojem je poverilac izložen. Konačno, zatezna kamata štiti poverioca od smanjenja kupovne moći novca za vreme docnje dužnika. Kada dužnik zapadne u docnju sa izvršenjem novčane obaveze on od tog momenta duguje i zateznu kamatu.

4.6. Dejstvo ugovora među ugovornim stranama. - Ugovori privrednog poslovanja su dvostrani i teretni ugovori. Ugovori proizvode pravno dejstvo između ugovornih strana i stvaraju prava i obaveze za ugovorne strane. Prava i obaveze su bitna sadržina ugovora. Obaveza jedne ugovorne strane predstavlja pravo druge ugovorne strane i obratno.

Odgovarajućim dejstvima ugovora mogu biti obuhvaćena i treća lica. **Ugovor u korist trećeg lica** predstavlja odstupanje od pravila da ugovor stvara obaveze samo za ugovorne strane. Treće lice nije ugovorna strana, ali stiče neposredno pravo prema ugovornoj strani. Dejstvo ugovora između dve ugovorne strane može važiti i za treća lica ali, samo u njihovu korist. To znači da ugovor može stvarati prava za njih, a ne proizvoditi štetu, izuzev ako treće lice na to pristane.

Ugovorne strane kod ugovora u privredi mogu imati **položaj poverioca i dužnika**. Poverilac - kao ugovorna strana ima pravo da od ugovorne strane - dužnika zahteva ispunjenje ugovorne obaveze. Kada dužnik ne ispuni svoju obavezu ili kasni sa ispunjenjem, poverilac je ovlašćen da traži ispunjenje obaveze i naknadu za pretrpljenu štetu. Pravilo je da svaka ugovorna strana ispuni svoje obaveze iz ugovora kako je dogovoreno. Pravo svake ugovorne strane je da zahteva od druge strane ispunjenje njenih obaveza. Pored obaveza utvrđenih ugovorom, ugovorne strane mogu imati i druge obaveze koje slede iz njihovog položaja, odnosno zakona, uzansi i drugih izvora.

4.7. Obezbeđenje ugovora. - Pravilo koje važi za sve ugovore, pa i ugovore privrednog poslovanja je ugovorna disciplina. Pravni poredak predvideo je više mera za obezbeđenje ugovorne discipline, odnosno nepoštovanje ugovornih obaveza. U oblasti privredno-pravnih poslova posebno je izražena potreba za obezbeđenjem sigurnosti poverilačke strane u pojedinim ugovorima veće vrednosti ili relativno rizičnim poslovima. Sredstva obezbeđenja mogu biti ugovorena između ugovornih strana

ili slediti iz zakona. Dužnik koji ne izvrši svoje obaveze na vreme biće pogoden pravnim sankcijama. Poverilac u najvećem broju slučajeva ne poseže za dodatnim obezbeđenjem ugovora, jer propisi koji regulišu ugovornu disciplinu ga zadovoljavaju. Međutim, u slučajevima kada poverilac nema dovoljno poverenja u solventnost dužnika, ili očekuje teškoće prilikom prinudnog ostvarivanja prava, obezbeđuje se posebnim merama za izvršavanje ugovornih obaveza.

U ugovorima u privredi koriste se ista sredstva obezbeđenja koja se izučavaju u stvarnom i obligacionom pravu. To su: ugovorna kazna, kaucija, odustanica, avans, kapara, penali, jemstvo, zaloga i pravo pridržaja.

Ugovorna kazna može se koristiti kao sredstvo obezbeđenja svih ugovora u privredi i van privrede. U praksi ugovorna kazna se najčešće javlja kod ugovora o građenju i ugovor o prodaji robe. Ugovorna kazna predviđena ugovorom u privredi je iznos novca ili druga materijalna korist koju je dužnik u obavezi da da poveriocu u slučaju neurednog izvršavanja svoje ugovorne obaveze. Ugovorna kazna oslobađa poverioca obaveze dokazivanja visine štete, jer kada se ugovor ne ispunjava, dužnik je u obavezi da naknadi poveriocu samo štetu koju poverilac dokaže da je pretrpeo. Ugovorna kazna predviđena ugovorom ne obavezuje poverioca da je koristi. Poverilac ima pravo da traži naknadu štete umesto ugovorne kazne.

U svakom slučaju ugovorna kazna je pogodnost za poverioca, jer on ima mogućnost izbora naknade štete ili ugovorne kazne u slučaju neurednog ispunjenja ugovora.

Izvesne specifičnosti obezbeđenja ispunjenja ugovora u privredi javljaju se kod **jemstva i zaloge**. Jemstvo, zaloga i hipoteka služe za obezbeđenje novčanih obaveza.²⁷

Jemstvo u privrednim odnosima može biti **ugovoreno i zakonsko**. Ugovorno jemstvo podrazumeva da poverilac u cilju obezbeđenja svog potraživanja od dužnika ugovori sa trećim licem (jemcem) da on isplati dug ako dužnik to ne učini. Ugovor o jemstvu je uvek u pismenoj formi. Jemac odgovara solidarno sa dužnikom, a to znači da poverilac može tražiti ispunjenje obaveze od jemca i pre nego što je zahtevao ispunjenje od dužnika. Kada poverilac može svoje potraživanje namiriti od jemca i od dužnika, takav garant se naziva **jemac-platac**. Jemstvo je akcesorne prirode, jer jemčeva obaveza prati sudbinu glavnog dužnika. Jemstvo postoji samo za punovažnu obavezu, i jemčeva obaveza ne može biti veća od dužnikove. Na primer, Narodna banka Srbije je jemac za tekuće račune i štedne uloge građana.

Ugovor koji je zaključen između poverioca i trećeg lica da izvrši obavezu dužnika, naziva se **pristupanje dugu**. To ne znači da je dužnik oslobođen obaveze, već poverilac ima pravo izbora od koga će da traži ispunjenje potraživanja. **Pristupanje dugu** ima istu svrhu kao i jemstvo.

²⁷ Stanković, Jemstvo, "Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada", I tom, Beograd. 1978, str. 667.

Zaloga se odnosi na pokretnu stvar (tzv. ručna zaloga) i služi kao sredstvo obezbeđenja urednog ispunjenja ugovora iz privredno-pravnog poslovanja, a može biti ugovorna i zakonska. Zalagodavac je najčešće dužnik, ali može biti i treće lice. Kod ugovorne zaloge poverilac i zalagodavac odlučuju koja će stvar biti predmet zaloge. Bitno je da zalagodavac (dužnik ili treće lice) ima pravo svojine na pokretnoj stvari koju daje u zalog da bi poverilac mogao naplatiti svoje potraživanje. Poverilac ima obavezu da založenu stvar čuva i da je naravno vrati po prestanku potraživanja. Poverilac na založenoj stvari stiče založno pravo. Poverilac ima veću sigurnost za uredno ispunjenje obaveze kada ima zalogu. Predmet zaloge pored pokretnih stvari može biti i neko od prava intelektualne svojine (pravo na patent), ili neko potraživanje, pod određenim uslovima i na način utvrđen zakonom. Kod pojedinih ugovora privrednog poslovanja javlja se i zakonsko založno pravo (na primer: založno pravo prevozioca stvari po ugovoru o železničkom prevozu).²⁸

Hipoteka (založno pravo na nepokretnostima), takode služi za obezbeđenje urednog ispunjenja obaveza iz ugovora u privredi. Poverilac obezbeđuje svoje potraživanje hipotekom tako što dužnik ili neko treće lice zalaže svoju nepokretnost (zgradu, zemljište), dajući pravo poveriocu da naplati svoje potraživanje po dospelosti, u slučaju da dužnik ne izvrši svoju obavezu. Hipotekarni poverilac ima prvenstvo naplate svog potraživanja. Hipoteka deluje prema svim njegovim vlasnicima. Mesto naplate određuje se prema upisu u zemljišne knjige. Prema vremenu upisa u zemljišne knjige određuje se redosled naplate hipotekarnih poverioca. Hipotekarna nepokretnost deluje i prema novim vlasnicima.

Ugovorom o osiguranju takode se može obezbediti potraživanje poverioca. Ugovor o osiguranju može da zaključi poverilac u svoje ime i za svoj račun, ali, i dužnik može zaključiti ugovor u svoje ime a za račun poverioca. Osiguravač je dužan da naknadi eventualnu štetu koju je pretrpeo poverilac usled neurednog ispunjenja obaveza iz ugovora u privredi.

4.8. Odgovornost za povredu ugovora. - Kod ugovora u privredi ugovorne strane su dužne da izvrše preuzete obaveze, jer u protivnom odgovaraju za njeno neispunjenje. Ugovorne strane moraju da se uzdržavaju od aktivnosti u izvršavanju ugovornih obaveza koje mogu da prouzrokuju štetu drugoj ugovornoj strani. Postupci koji su protivni osnovnim pravilima obligacionog prava prouzrokuju povredu ugovora. Povreda ugovora podrazumeva neispunjenje ili neuredno ispunjenje ugovorne obaveze što ima za posledicu odgovornost koja može biti **ugovorna, zakonska ili moralna**. Povreda ugovora je najčešće na štetu ugovorne strane, ali može biti i na štetu trećeg lica. Na primer, odgovornost zaposlenih kod ugovorne strane. Ugovorna odgovornost podrazumeva samo štetu koju pretrpe ugovorne strane i ispoljava se u međusobnoj

²⁸ Orlić M., Založno pravo, "Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada", tom III, Beograd, 1978, str. 951.

imovinsko-pravnoj odgovornosti ugovornih strana. Zakonska i moralna odgovornost za povredu ugovora podrazumeva štetu društvenih interesa.

Dužnik se može osloboditi od odgovornosti za štetu koju je pretrpeo poverilac ako dokaže da nije mogao da ispuni svoju obavezu, ili da je zakasnio sa ispunjenjem obaveze zbog okolnosti koje nije mogao sprečiti niti otkloniti, a koje su nastale posle zaključenja ugovora. Svako ko drugome učini štetu ima obavezu da je naknadi, sem ako dokaže da za štetu nije kriv. Međutim, ako se dokaže da je dužnik mogao da izbegne određene okolnosti koje su bile smetnja za ispunjenje ugovorne obaveze, onda je on kriv. Uslov za postojanje naknade štete je krivica za povredu ugovorne obaveze. Krivica postoji ako je šteta učinjena namerno ili nepažnjom. Razlikujemo **običnu štetu i izmaklu dobit**. Obična šteta (lat. *damnum emergens*) prouzrokovana je štetnom radnjom ili propuštanjem dužnika, i ima za posledicu osiromašenje u imovini poverioca. (Na primer: kupac plati robu ali prodavac ne isporuči kako je dogovoreno ili isporuči robu lošijeg kvaliteta) **Izmakla dobit** (lat.: *lucrum cessans*) podrazumeva sprečavanje povećanja imovine druge ugovorne strane. To je izvestan dobitak koji je poverilac mogao ostvariti da je ugovor bio uredno ispunjen. Na primer: prodavac ne izvrši isporuku sirovine i kupac ne može da proizvede robu i da je proda.

Pored ovih opštih pravila koja važe za odgovornost dužnika kod povrede ugovora usled neispunjenja ugovorne obaveze ili neurednog ispunjenja, postoje i posebna zakonska pravila koja samo važe za određene ugovore u privredi. Na posebne vrste privrednih ugovornih odnosa primenjuju se posebna pravila a ne opšta (**lex specialis derogat generali**). Primera radi, železnica kao prevoznik odgovara po objektivnom kriterijumu odgovornosti, bez obzira na krivicu. Njena odgovornost je strožija od drugih dužnika. Železnica se oslobađa odgovornosti samo ako dokaže da je šteta nastala zbog propusta korisnika prevoza.²⁹

Kod **povrede ugovora** privrednog poslovanja kod kojih je predviđena "**ugovorna kazna**" kao način naknade štete koju je zbog povrede ugovora pretrpeo poverilac, dužnik je dužan da ugovoreni iznos ili drugu materijalnu vrednost plati poveriocu za neispunjenje obaveze. Ugovorne strane mogu da predvide ugovornu kaznu ili ne. Razlikujemo ugovornu kaznu za neispunjenje ugovorne obaveze i ugovornu kaznu za docnju u ispunjenju. Kada ugovorne strane u privredno-pravnom poslovanju dogovore ugovornu kaznu, one imaju pravo da traže od dužnika ili da ispuni obavezu ili da plati ugovornu kaznu. Međutim, kada je ugovorna kazna dogovorena za docnju u ispunjenju obaveze, poverilac ima pravo da traži ispunjenje obaveze i ugovornu kaznu. Ugovorne strane autonomno dogovaraju visinu ugovorne kazne, ali, ipak moraju poštovati dobre poslovne običaje i ne smeju ugovoriti previsoku ugovornu kaznu, jer bi ona mogla biti dovedena u pitanje.³⁰

²⁹ Đurđev D. "Odgovornost železničkog prevoznika", Beograd, 1987. godina, str. 25.

³⁰ Vasiljević, nav. Delo str. 38.

Kod novčanih potraživanja kod ugovora u privredi predviđena je **zatezna kamata**. Dužnik koji padne u docnju u ispunjenju ugovornih obaveza dužan je platiti poveriocu glavnice koju duguje i interes (zateznu kamatu). Zatezna kamata teče i u slučaju da dostigne visinu glavnice.

Povreda ugovora privrednog poslovanja u slučajevima kada se ugovorne strane ne dogovore o naknadi pretrpljene štete, može dovesti do privrednog spora. Kada se ugovorne strane dogovore, odnosno nagode o predmetu spora van sudske procedure, to se naziva **vansudskim poravnanjem**. Vansudsko poravnanje deluje samo između učesnika u sporu i ne može biti na štetu trećih lica. Kada ugovorne strane ne postignu vansudsko poravnanje ide se na parnicu. Na sudu u toku parnice učesnici u sporu mogu da se dogovore o predmetu spora i to se zove **sudsko poravnanje** koje ima pravno dejstvo.

Privredni spor se pokreće tužbom pred nadležnim prvostepenim Trgovinskim sudom. Tužilac je ugovorna strana koja podiže tužbeni zahtev prema tuženom. Stranke u sporu mogu uložiti žalbu protiv odluke prvostepenog suda. Po žalbi odlučuje nadležni sud i spor se okončava presudom koja ima izvršnu snagu.

Kada je reč o povredi ugovora privrednog poslovanja sa elementom inostranosti, specijalnom ugovornom klauzulom, ili kad spor nastane, može se ugovoriti nadležnost **institucionalnih ili ad hoc arbitraža**. Privredni spor, kao posledica povrede ugovora, može se poveriti i izabranom sudu. Presuda izabranog suda ima snagu pravosnažne sudske presude.

4.9. Prestanak ugovora - raskid ugovora. - Redovni način prestanka ugovora u privredi je ispunjenje obaveza iz ugovora. Ugovor može prestati i usled nemogućnosti ispunjenja ugovornih obaveza, ili protekom roka na koji je zaključen. Ugovori privrednog poslovanja prestaju na osnovu zakona kada je propisom predviđeno da u odrcenoj situaciji dejstvo ugovora prestaje. Primera radi, ugovor o osiguranju prestaje po zakonu ako premija ne bude plaćena godinu dana (osim kod osiguranja života). Ugovor u privredi može prestati i odlukom suda - raskid ugovora zbog promenjenih okolnosti. Zastarclost potraživanja je takođe jedan od načina prestanka ugovora. Potraživanja iz ugovora o privrednom poslovanju mogu zastareti kao i sva druga potraživanja. Potraživanje postaje zastarelo samo onda kada se ne može ostvariti sudskim putem. Zastarclo potraživanje nema sudsku zaštitu. Rokovi zastarelosti kod ugovora u privredi su kraći, ali važe ista pravila koja se primenjuju kod svih ugovora. Takođe, u samom ugovoru može biti predviđen kao način prestanka ugovora, mogućnost da jedna ili svaka ugovorna strana može odustati od ugovora. (**lex commissoria**).

Ugovorne strane autonomno odlučuju o sudbini ugovora, a raskid je pravno sredstvo kojim one rešavaju sudbinu svog međusobnog ugovornog odnosa. Raskid ugovora koji nastaje voljom jedne ili obe ugovorne strane je takođe jedan od načina

prestanka ugovora. Sa stanovišta volje ugovornih strana razlikujemo **jednostrani i sporazumni raskid ugovora.**

Sporazumni raskid ugovora u privredi podrazumeva saglasnost volja obe ugovorne strane. Ugovorne strane slobodno odlučuju o formi u kojoj će raskinuti ugovor, ali forma mora odgovarati formi u kojoj je zaključen ugovor, ako je tako propis predvideo. Ugovorne strane mogu i neformalno raskinuti ugovor koji je formalno zaključen (ugovor u pismenoj formi) Sporazumni raskid ugovora **deluje za budućnost.** To znači, da obaveze preuzete ugovorom prestaju ubuduće. Međutim, ugovorne strane mogu sporazumnom raskidu ugovora dati i povratno dejstvo, ako to dozvoljava priroda preuzetih obaveza iz ugovora. Sporazumni raskid ugovora koji ima povratno dejstvo ne sme da dira u prava trećih lica. Ugovorne strane kod sporazumnog raskida ugovora treba da tačno odrede da li će raskid ugovora imati dejstvo za budućnost (*ex nunc*) ili se raskid odnosi i na prošlost (*ab initio*), što znači da se smatra da ugovor faktički i nije bio zaključen. **Pravilo je, da sporazumni raskid ugovora nema povratno (retroaktivno) dejstvo, ako se ugovorne strane ne dogovore drugačije.**³¹

Jednostrani raskid ugovora nastaje voljom jedne ugovorne strane. Jednostrani raskid ugovora je odstupanje od pravila, pa je i pravni režim jednostranog raskida ugovora vrlo strog. Zakon utvrđuje malobrojne slučajeve kada je jednostrani raskid ugovora moguć. Naravno, i ugovorne strane mogu predvideti jednostrani raskid ugovora. U slučaju kada ugovorne strane u samom ugovoru predvide mogućnost jednostranog raskida ugovora, to znači da su one međusobno saglasne da u određenim okolnostima svaka strana može raskinuti ugovor. Slučajevi kada zakon predviđa raskid ugovora su malobrojni i oni isključivo nastaju voljom jedne ugovorne strane. Kada jedna strana ne ispuni svoju obavezu druga strana može tražiti ispunjenje obaveze ili raskid ugovora i ima pravo na naknadu štete.³² Poverilac može da raskine ugovor u slučajevima kada je dužnik mogao da ispuni ugovornu obavezu a to nije učinio. Kada ispunjenje obaveze u određeno vreme nije bitni sastojak ugovora, poverilac koji raskida ugovor zbog neispunjenja obaveze mora dužniku ostaviti primeren rok za ispunjenje. Po proteku naknadno određenog roka, poverilac koji želi da raskine ugovor treba da to stavi do znanja dužniku.³³ Okolnosti koje nastupe posle zaključenja ugovora su razlog zbog koga dolazi do raskida ugovora. Primera radi do jednostranog raskida ugovora po zakonu može doći kada naručilac građevinskih radova raskida ugovor usled povećanja cene zbog novih radova. Kada se i steknu uslovi propisani zakonom za raskid ugovora, ugovorna strana samostalno odlučuje da li će se opredeliti da ispuni obavezu iz ugovora ili će raskinuti ugovor. Izmena ugovora pod pravičnim uslovima može da zameni raskid ugovora.

Neispunjenje ugovorne obaveze jedne strane daje pravo drugoj ugovornoj strani da raskine ugovor. Druga ugovorna strana koja raskida ugovor ima pravo i na

³¹ Perović S., nav. delo., str. 487

³² ZOO, čl. 124

³³ ZOO, čl. 126, st. 2

naknadu štete koju je pretrpela. U slučaju neznatnog neispunjenja ugovorne obaveze ugovorna strana nema pravo na jednostrani raskid ugovora. Kod jednostranog raskida ugovora zbog neispunjenja obaveze, ugovorna strana koja je trebalo da ispuni obaveznu iz ugovora, oslobađa se te obaveze, ali je dužna da naknadi štetu.³⁴

Raskid ugovora se razlikuje od ništavosti ugovora, jer razlozi ništavosti postoje od momenta zaključenja ugovora. Raskid ugovora treba razlikovati i od nemogućnosti ispunjenja iz razloga koji su nastali nakon zaključenja ugovora, a odnose se na višu silu. U slučaju više sile (*vis maior*) ugovor se gasi i prestaju obaveze za ugovorne strane. Kod razloga prestanka ugovora zbog više sile, radi se o nemogućnosti ispunjenja obaveza ugovornih strana nezavisno od ponašanja i volje ugovornih strana.

Institut "promenjenih okolnosti" (*rebus sic stantibus*) i njegovo pravno dejstvo kod ugovora privrednog poslovanja mogu biti **razlog za raskid ugovora**. Ugovorne strane u oblasti privrednog poslovanja zaključuju ugovor pod određenim okolnostima koje su poznate i postoje u momentu zaključenja ugovora. U slučaju kada nastupe nove okolnosti koje su bitne za izvršenje ugovora, a koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne ugovorne strane, ili čine nemogućim ispunjenje, ugovor se može raskinuti pod uslovima propisanim u zakonu. Međutim, zakon ne propisuje koje su to okolnosti koje dovode do raskida ugovora jer je to faktičko pitanje. Sud rešava koje su okolnosti koje predstavljaju izvanredne nepredvidive događaje koji mogu dovesti do raskida ugovora. To mogu biti prirodni događaji (poplava, suša, zemljotres), upravne mere (zabrana ili ograničenje uvoza, ograničenja u prometu robe i sl.), ekonomske pojave (nagli pad ili skok cena) i slično. Uslov da dođe do raskida ugovora privrednog poslovanja zbog promenjenih okolnosti je da su svi nepredvidivi događaji nastupili posle zaključenja ugovora. Ugovorna strana koja se poziva na institut "promenjenih okolnosti" kao razloga za neispunjenje ugovorne obaveze dužna je da o tome obavesti drugu ugovornu stranu. Sud je institucija koja odlučuje o raskidu ugovora zbog promenjenih okolnosti.

5. Vrste ugovora o prometu roba i usluga

5.1. Ugovor o prodaji. - Ugovor o prodaji je najčešći i najvažniji ugovor privrednog poslovanja. Istorijski, ugovor o trampu je prethodnica ugovora o prodaji. Pojava viška proizvoda i delovanje zakona vrednosti uslovalo je razmenu po principu jednakih vrednosti. Pojavom novca kao merila vrednosti robe, javlja se ugovor o prodaji koji podrazumeva razmenu dobara posredstvom novca. U rimskom pravu ovaj ugovor je nazivan "**emptio-venditio**" (kupovina-prodaja).³⁵

³⁴ Perović, "Raskid ugovora u robnom prometu" u zborniku radova Ugovori u međunarodnoj trgovini, Sveska I, Beograd, 1987. godina, str. 175.

³⁵ Spirović-Jovanović, nav. Delo str. 105.

Ugovor o prodaji je model za sve ostale ugovore privrednog poslovanja. Kod nas, ugovor o prodaji regulisan je Zakonom o obligacionim odnosima. Ugovor o prodaji u oblasti privredno pravnog poslovanja podrazumeva da jedna strana - prodavac, subjekt ugovora se obaveže da jednu stvar (robu) proda, isporuči i prenese pravo svojine drugoj ugovornoj strani - kupcu. Kupac se sa svoje strane obavezuje da plati cenu u novcu i preuzme stvar. Ugovor o prodaji je razmena robe za novac. Ugovorom o prodaji podrazumeva uzajamnost dveju radnji. Prodavac se obavezuje da stvar koju prodaje preda kupcu tako da kupac stekne pravo raspolaganja, odnosno svojine, a kupac ima obavezu da za to plati dogovorenu cenu.³⁶

Ugovor o prodaji spada u imenovane, neformalne, konsensulane ugovore, dvostrano obavezne, teretne, komutativne itd.

Bitni elementi ugovora o prodaji su **predmet (roba) i cena**. Pored ovih bitnih elemenata i same ugovorne strane mogu utvrditi i druge elemente ugovora kao bitne. Ugovorne strane moraju da se saglase o onome što prodaju, odnosno kupuju i o tome koliki je novčani iznos koji treba platiti. Ugovor o prodaji najčešće sadrži cenu koju je kupac dužan da plati, ali, ima slučajeva da zbog brzine zaključivanja ugovora određene cene izostanu. **Predmet ugovora** je stvar koja mora biti u prometu koji je dozvoljen, jer u suprotnom takav ugovor je ništav. Predmet mora biti tačno određen, a cena može biti određena, ali i ne mora. Predmet treba da bude označen obeležjima koja su dovoljna za identifikaciju. Kada je predmet ugovora generična roba, (cement, kukuruz), potrebno je odrediti količinu, kakvoću i vrstu robe.

Cena je novčana naknada koju kupac dužuje prodavcu, odnosno novčani izraz vrednosti predmeta ugovora. Cenu određuju ugovorne strane, a može biti određena i propisom državnog organa. Cena može biti fiksna i promenljiva. Kada cena nije određena ugovorom i ne može se odrediti, ugovor nema pravno dejstvo. Cena treba da bude pravična kao ekvivalent za primljenu robu.

Osnovna obaveza prodavaca je da isporuči robu kupcu u vreme i na mestu određenom ugovorom. Predaja robe regulisana je Opštim uzansama za promet robe i Zakonom o obligacionim odnosima. Obaveza prodavca je predaja stvari a ne prenos svojine, iako predaja ima najčešće stvarno-pravno dejstvo. Za ugovore iz oblasti privredno-pravnog poslovanja bitan je momenat prelaska rizika sa prodavca na kupca. Prodavac ima obavezu da isporuči robu saglasno ugovoru. U ostale obaveze prodavca spada: obaveza predaje dokumenata, obaveza isporuke robe bez materijalnih i pravnih nedostataka, obaveza čuvanja robe, obaveza snošenja troškova isporuke robe, obaveza obezbeđenja ambalaže i obaveza osiguranja.

Prodavac odgovara za kvalitet i kvantitet isporučene robe kupcu, pod uslovom da su nedostaci blagovremeno utvrđeni od strane kupca. Prodavac ne odgovara za neznatnu manu, jer je zanemarljiva manljivost robe rizik kupca. U slučaju da je

³⁶ Vasiljević, nav. Delo str. 43-86

mana robe skrivena kupac može zahtevati od prodavca da je otkloni ili da mu preda drugu stvar bez nedostatka. Takođe, kupac može tražiti od prodavca sniženje cene robe (predmeta ugovora) ili raskid ugovora.

Osnovna **obaveza kupca** je da plati cenu u vreme i na mestu predviđenom ugovorom i da preuzme stvar u vreme i na mestu saobrazno ugovoru o prodaji. Kada se kupovina vrši u gotovom cena se plaća odmah po preuzimanju robe. Kupac robu pregleda i isplaćuje cenu u roku od osam dana od prijema robe. Kupac snosi troškove prijema robe ako nije drugačije dogovoreno. U pogledu roka plaćanja cene važe pravila (Opšte uzanse o prometu robe). U robnom prometu isplata cene vrši se na osnovu fakture koju ispostavlja prodavac kupcu. Cena se može isplatiti istovremeno sa isporukom, unapred, ili posle isporuke (početak, kredit) robe. Preuzimanje robe sastoji se od obavljanja određenih radnji koje su neophodne da bi predaja bila moguća. Prodavac ne može da natera kupca da primi robu, ali u tom slučaju kupac pada u poverilačku docnju i dužan je da nadoknadi štetu prodavcu za neblagovremeno ispunjenje obaveze. Kada kupac utvrdi kvalitativne i kvantitativne nedostatke na robu koju je preuzeo dužan je da stavi prigovore. Kupac treba bez odlaganja da obavesti prodavca o vidljivim manama robe. U slučaju skrivenih mana kupac je dužan obavestiti prodavca po njihovom otkrivanju.³⁷

Prilikom predaje stvari kod ugovora o prodaji često se izdaje **garancija** koja predstavlja jemstvo za upotrebljivost prodate stvari u određenom roku (garantni rok). Davalac garancije garantuje ispravnost predate stvari, a u suprotnom snosi odgovarajuće posledice. Garanciju daje proizvođač ili prodavac stvari. U slučaju da kupac konstatuje neispravnost predate stvari, može tražiti da se ona popravi o trošku garanta.

Odgovornost za pravne nedostatke stvari javlja se kada kupac otkrije pravo nekog trećeg lica koje ograničava ili isključuje njegovo pravo, a o čemu nije imao saznanje. Primera radi to može biti prodaja stvari na kojoj postoji pravo zakupa trećeg lica.

Prodavac odgovara za refleksnu štetu kada stvar sa materijalnim nedostatkom nanese štetu nekim drugim stvarima. (Na primer: eksplozija televizora i oštećenje stana) Ovde se radi o vanugovornoj odgovornosti.³⁸

Transportne klauzule (skraćeni trgovački termini), su značajne za ugovore o prometu robe, jer putem malog broja reči precizira se čitav niz prava i obaveza kupca i prodavca iz ugovora o prodaji. Primera radi, to je: prelazak rizika, prelazak troškova, mesto, vreme i način predaje, osiguranje itd. Klauzula franko-fabrika, sa stanovišta prodavca je najpovoljnija jer je prodavac dužan staviti na raspolaganje ugovorenu robu kupcu u fabrici u određenom roku. Klauzula franko-vagon (FOI, FOR) podrazumeva naznaku mesta otpreme i primenjuje se u železničkom saobraćaju. Prema ovoj klauzuli

³⁷ Draškić, Međunarodna prodaja prema uniformnim pravilima u uporednom pravu 1987, str. 121-124.

³⁸ Kapor, Prodaja, u Komentaru Zakona o obligacionim odnosima I, 1980. godina, str. 960.

prodavac je dužan da naruči vagon i da izvrši utovar robe o svom trošku i ugovorenom roku. Klauzula franko uz bok broda (FAS) znači ugovorenu luku ukrcaja. Ova klauzula podrazumeva da je prodavac izmirio svoju obavezu kada je robu pripremio za utovar u ugovorenom roku uz bok broda (ispod čekrka), na mestu koje je označio kupac, u ugovorenoj luci ukrcaja. Franko brod (FOB) je najčešća klauzula u pomorskoj trgovini i podrazumeva ugovorenu luku otpreme gde je prodavac obavezan da isporuči robu u odgovarajućem roku na brod koji je označio kupac u ugovorenoj luci.³⁹

Klauzula CIF (cena, osiguranje, vozarina) podrazumeva ugovorenu luku opredeljenja. To znači da je prodavac u obavezi da izvrši svoju obavezu utovarom robe u brod u luci ukrcaja u ugovorenom roku. Prodavac treba da pribavi izvoznu dozvolu, sertifikat o poreklu, polis osiguranja i "konosman" (ukrcano). Kod ugovora koji imaju ugovorenu ovu klauzulu, nema mogućnosti raščlanjavanja, cene, vozarine i osiguranja. Klauzula C&F (cena i vozarina) ima isti pravni sadržaj kao i CIF, samo što prodavac nema obavezu da osigura robu. Klauzula FOB, franko aerodrom, podrazumeva naznačen je dogovorenog aerodroma otpreme u vazdušnom prevozu robe. Prodavac je dužan da dostavi robu avio prevozniku u ugovorenom roku i aerodromu, na način kako se to radi. Po ovoj klauzuli prodavac pribavlja izvoznu dozvolu, i snosi sve poreze i dažbine vezane za izvoz.

5.2. Ugovori o privrednim uslugama. - U ugovore o privrednim uslugama spadaju: ugovor o posredovanju, ugovor o zastupanju, ugovor o prevozu stvari, ugovor o špediciji (otpremanju), ugovor uskladištenju, ugovor o komisionu, ugovor o osiguranju, ugovori o turističkim uslugama, ugovori o građenju i dr.

5.2.1. Ugovor o posredovanju. - Ugovor o posredovanju⁴⁰ je ugovor o usluga na tržištu koji se zaključuje radi bržeg, efikasnijeg i ekonomičnijeg obavljanja drugih poslova iz oblasti privredno - pravnog poslovanja. Posredovanje se javlja još u Starom veku sa razvojem trgovine. Ugovor o posredovanju doprinosi sigurnijem i jeftinijem poslovanju. Privredni subjekti posebno u spoljnotrgovinskom prometu su neobavešteni kome mogu prodati robu ili izvršiti određenu uslugu. Specijalizovana preduzeća koja se bave posredovanjem povezuju privredne subjekte u cilju realizacije proizvodnje i vršenja usluga. Osnovna svrha posredovanja je olakšavanje zaključivanja drugih ugovora na osnovu kojih se odvija promet robe ili vršenje privrednih usluga. U novije vreme, posebno u spoljnotrgovinskom poslovanju, poslove posredovanja preuzimaju agencije koje pored zastupanja obavljaju i poslove posredovanja.

Ugovor o posredovanju podrazumeva obavezu posrednika da nastoji da nade i dovede u vezu sa svojim nalogodavcem odgovarajuće lice u cilju pregovaranja o za-

³⁹ Jankovec, nav. Delo str. 341.

⁴⁰ Velimirović: Ugovor o posredovanju, Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, Tom III, str. 558-559.

ključenju određenog ugovora, a nalogodavac se obavezuje da mu isplati naknadu, ako ugovor bude zaključen.⁴¹ U našem pravu ugovor o posredovanju reguliše Zakon o obligacionim odnosima, Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju i Zakon o berzama.

Delatnost posredovanja i zastupanja se prožimaju. Često, isti privredni subjekt obavljaju obe ove delatnosti kao registrovane delatnosti. Međutim, odlika ugovora o posredovanju je povezivanje stranaka po kojoj se on i razlikuje od trgovinskog zastupanja. Posrednik ne zaključuje ugovor, već samo dovodi u vezu, odnosno spaja svog komitenta i treće lice radi pregovora o zaključenju ugovora. Posrednik istupa u svoje ime a za svoj račun. Posrednik treba da se ponaša kao dobar privrednik i nepristrasno.

Ugovor o posredovanju je dvostrani ugovor, teretan, neformalan, imenovan i komutativan ugovor. Po tehnici zaključivanja ovaj ugovor spada u ugovore o pristupu, jer posredničke organizacije ga zaključuju na bazi opštih uslova.

Stranke u ugovoru o posredovanju su **posrednik** (mešetar) i **nalogodavac**. Posrednik može biti fizičko i pravno lice. Bitan element ugovora je usluga posredovanja, odnosno povezivanje nalogodavca i trećeg lica radi pregovora o zaključenju ugovora. Naknada može, ali i ne mora biti dogovorena. Kada je naknada dogovorena, troškovi posrednika se po pravilu smatraju uključeni, ako drugačije nije dogovoreno. Kada se u ugovor o posredovanju unese klauzula "star del credere", to znači da posrednik jemči za ispunjenje obaveza trećeg lica.

Ugovor o posredovanju se zaključuje kada nalogodavac da nalog (ponudu) posredniku da posreduje u pregovorima za zaključivanje određenih poslova u privredi, a on to ne odbije. U slučaju kada je posrednik lice koje profesionalno obavlja delatnost posredovanja, i ćutanje se smatra kao znak prihvata ponude.

5.2.2. Ugovor o zastupanju. - Ugovor o trgovinskom zastupanju (agenturi) je ugovor u kojem se jedna ugovorna strana (trgovinski zastupnik) obavezuje da omogućiti da treća lica zaključuju ugovore privrednog poslovanja sa njegovim nalogodavcem (principalom). Trgovinski zastupnik (agent) zaključuje u ime i za račun komitenta (vlastodavca) određene ugovore u privredi i obavlja sve ostale pravne radnje predviđene ugovorom, uz zastupničku proviziju. Svako privredno društvo može ovlastiti fizičko ili pravno lice da u njegovo ime i za njegov račun zaključi ugovor sa trećim licem.⁴²

Trgovinsko zastupanje ili agentura spada u posebnu vrstu ugovora u privredi. Zastupanje je vrsta delatnosti koju obavljaju stručna lica, sa praktičnim iskustvom, a u cilju zarade. Ugovorne strane kod trgovinskog zastupanja su **nalogodavac** (vlastodavac) i **zastupnik** (agent). Nalogodavac ima obavezu da za svaki zaključen ugovor is-

⁴¹ ZOO, član. 813.

⁴² Radovanović-Vučković, Zastupništvo u građanskom i privrednom pravu, Beograd, 1969. god., str. 7-21.

plati zastupniku **naknadu** (proviziju). Nalogodavac, pravo zastupanja može dati samo jednom zastupniku ili može imati više zastupnika.

Kod ugovora o zastupanju **bitan** je samo **jedan element** ugovora, a to je **obim ovlašćenja i vrsta ovlašćenja** koju nalogodavac daje zastupniku. Zastupnička provizija ne mora biti određena, ali, najčešće jeste. Znači, bitno je da postoji nalog, a, bez prihvata naloga nema ugovora. Trgovinsko zastupanje podrazumeva zaključivanje ugovora privrednog poslovanja na osnovu opšteg ili posebnog punomoćja dobijenog od nalogodavca. Ugovori o zastupanju mogu da se zaključe za **obavljanje** zastupničkih poslova jednokratno ili trajno. Ugovori o trgovinskom zastupanju zaključuju se na duže ili na neograničeno vreme. **Pravna konstrukcija** posla zastupanja je po pravilu tročlana: **nalogodavac, zastupnik i treće lice**.

Po svojim karakteristikama ugovor o zastupanju spada u dvostrano obavezno, imenovano, komutativno i teretno ugovore.

Obaveza nalogodavca je da omogući zastupniku da uredno obavlja svoj posao i da mu za to da određenu naknadu (proviziju). Nalogodavac treba da pruži sva potrebna obaveštenja zastupniku u cilju bržeg zaključivanja određenog ugovora. Nalogodavac ima obavezu da plati naknadu zastupniku za sve zaključene ugovore njegovim posredovanjem.⁴³

Zastupnik ima obavezu da se trudi da treća lica zaključuju ugovore sa njegovim nalogodavcem i da se stara o interesima nalogodavca. Zastupnik treba da saraduje u odnosima između nalogodavca i trećeg lica. Zastupnik se mora pridržavati naloga, odnosno datog ovlašćenja i obavestavati nalogodavca o važnim okolnostima.⁴⁴

Privredni značaj zastupanja kao trgovinskih usluga se ogleda u ekonomičnijem i celishodnijem poslovanju privrednih subjekata na određenom području.

5.2.3. Ugovor o prevozu stvari. - Ugovor o prevozu stvari podrazumeva obavezu prevozioca da preveze na određeno mesto neko lice ili neku stvar, a putnik, to jest pošiljalac se obavezuje da za to plati određenu naknadu. Svaka od ugovornih strana ima određena prava i obaveze. Pošiljalac je dužan da robu pripremi na odgovarajući način i da prevoziocu plati odgovarajuću naknadu (prevozninu). Prevozilac je dužan da izvrši prevoz stvari dogovorenim putem i sredstvom i da stvar preda neoštećenu pošiljaocu. Prevozilac odgovara za svaki gubitak nastao od momenta preuzimanja, a do predaje stvari. Prevozilac odgovara i za lica koja su radila po njegovom nalogu. **Tovarni list** je isprava o pošiljci predatoj na prevoz, i ona sadrži bitne elemente ugovora o prevozu (podatke o pošiljaocu, prevoziocu, i samoj pošiljci).

Zakonodavac definiše u Zakonu o obligacionim odnosima prevoz u načelu. U praksi razlikujemo prevoz putnika, prevoz stvari (robe) koji može biti: železnicom,

⁴³ Jankovec, nav. Delo str. 524-531.

⁴⁴ Kapor-Carić, nav. Delo str. 191, 192.

drumskim saobraćajem, morem, unutrašnjim plovnim putevima, vazduhoplovom i mešovitim putem.

Ugovor o prevozu putnika podrazumeva da je prevozilac u obavezi da preveze putnika od jednog do drugog ugovorenog mesta, a putnik treba da plati odgovarajuću prevozninu prevoziocu. Prevozilac ima obavezu da objavi uslove prevoza, da primi zainteresovano lice na prevoz, da izda voznu kartu, da bezbedno izvrši prevoz putnika, da preveze putnike u određenom roku i da plati penale u slučaju kašnjenja kod avionskog prevoza putnika. Prevozilac je odgovoran za sigurnost putnika i za kašnjenje ili prekid putovanja. Putnik ima obavezu da plati voznu kartu ili prevozninu.

Ugovor o prevozu stvari železnicom podrazumeva da se jedna strana u svojstvu železničkog prevozioca obaveže da robu preveze od otpreme do uputne stanice i preda primaocu, a druga strana u svojstvu pošiljaoca se obavezuje da za to plati prevozninu. Obaveze prevozioca kod ugovora o prevozu stvari železnicom su: da primi stvar na prevoz, ugovaranje, prevoz stvari, čuvanje stvari, obavljanje carinskih i drugih radnji, predavanje stvari primaocu. Prevozilac odgovara za štetu u slučaju gubitka ili oštećenja stvari i zbog zakašnjenja u prevozu. Ugovor o prevozu železnicom spada u imenovane ugovore, dvostrane, teretne i formalne ugovore.

Železnički prevoz iako nema dugu tradiciju kao prevoz morem, rekom i drumom, odvija se kontinuirano i služi za prevoz robe, stvari, putnika i prtljaga. Značaj ugovora o prevozu železnicom je u njegovoj masovnosti i ekonomičnosti.

Drumski prevoz stvari spada u najstariji kopneni prevoz. Ugovor o prevozu stvari drumom je posebna vrsta prevoza, kojim se drumski prevozilac obavezuje da preveze stvar od mesta otpreme do mesta opredeljenja, a pošiljalac ima obavezu plaćanja naknade. Obaveze prevozioca kod ugovora o prevozu stvari drumom su: postavljanje vozila za utovar, utovar, prevoz i čuvanje stvari, osiguranje stvari, predavanje stvari primaocu. Prevozilac je odgovoran za štetu zbog gubitka ili oštećenja stvari i za zakašnjenje. Pošiljalac ima obavezu da plati prevozninu. Po svojim osobinama ovaj ugovor je konsensualan, jer je dovoljna saglasnost volja ugovornih strana, neformalan i dvostrano teretan. U praksi, radi sigurnosti ugovornih strana zaključuje se u pismenoj formi. Značaj ugovora o prevozu robe drumom raste u eri modernih vozila, specijalizovanih za pojedine vrste robe.⁴⁵

Ugovor o prevozu stvari morem podrazumeva prevoz kako morem tako i okeanom, pa se često naziva ugovorom o plovidbenom prevozu stvari. Znači, brodar - prevoznik se obavezuje da brodom preveze određene stvari, a naručilac prevoza se obavezuje da brodaru plati vozarinu. Ugovor o pomorskom prevozu robe je dvostrano teretan ugovor i neformalan koji se potvrđuje izdavanjem konosmana ili druge prevozne isprave. Ovaj ugovor se zaključuje između brodara i naručioca prevoza. Bitan element ovog ugovora je označenje stvari koju treba prevesti, vreme za koje treba pre-

⁴⁵ Draškić M. Medunarodno privredno ugovorno pravo, Beograd, 1977. godina, str. 144.

vesti i relacija kojom će biti obavljen prevoz. Obaveze broдача su da: postavi brod na ukrcavanje, da osposobi brod za plovidbu, da ukrca i iskrca teret, da izda odgovarajuću ispravu, da preveze stvari koje je primio, da čuva primljene stvari, da postupa po nalogu naručioca i da preda teret primaocu. Obaveza korisnika prevoza odnosi se na plaćanje vozarine, obaveze oko ukrcavanja ili iskrčavanja tereta, i obaveze snošenja određenih troškova. U načelu, broдар odgovara za štetu na teretu. Međutim, postoje određena ograničenja odgovornosti broдача, i zajedničke havarije - štete koju zajednički snose svi učesnici u plovidbenom prevozu.⁴⁶

Prevoz pomorskim putem regulisan je brojnim međunarodnim konvencijama, a i za svaku vrstu prevoza robe pomorskim putem važe posebna pravila.

Ugovor o prevozu stvari unutrašnjim plovnim putevima sa zaključuje radi prevoza robe rekama, jezerima i veštačkim kanalima. Osobine ovog ugovora identične su sa osobinama ugovora o prevozu stvari pomorskim putem. Strane ugovornice su broдар i korisnik prevoza, iste kao i kod ugovora o prevozu robe morem. Značaj prevoza unutrašnjim vodama je u tome što je jeftiniji za veće terete u odnosu na kopneni prevoz, i što postoji mogućnost kombinacije sa drumskim i železničkim.

Ugovor o prevozu stvari vazduhoplovom se zaključuje između prevozioca - vazduhoplova i naručioca. Prevozilac se obvezuje da će prevesti stvar vazdušnim putem do mesta koje traži naručilac. Ovaj ugovor može se odnositi na jedan ili više prevoza. Obaveza prevozioca je da preveze stvar vazduhoplovom, da postupi po zahtevima pošiljaoca i da preda stvar primaocu. Najvažnija obaveza naručioca prevoza je da plati prevozninu prevoziocu.

U praksi se često javlja potreba za **mešovitim prevozom** uz upotrebu više vrsta prevoznih sredstava. Naručilac prevoza može za svaki deo putovanja zaključiti poseban ugovor sa prevoziocem određene grane saobraćaja. Naručilac može i da zaključi ugovor o prevozu sa prvim prevoziocem, a on dalje da zaključuje ugovore sa drugim prevoznicima u cilju prevoza stvari do krajnjeg odredišta. Moguće je i da jedan prevozilac preuzme obavezu da preveze stvar uz korišćenje više prevoznih sredstava. Konačno, naručilac prevoza može da zaključi dogovor o prevozu sa jednim licem - organizatorom prevoza koji će obaviti prevoz stvari. Odnosi između organizatora prevoza i prevozioca ne interesuju naručioca prevoza. To je ugovor o mešovitom prevozu.

5.2.4 Ugovor o špediciji. - Ugovor o špediciji (otpremanju) je ugovor kojim se špediter obavezuje da radi prevoza određene stvari zaključi u svoje ime i za račun nalogodavca ugovor o prevozu i druge ugovore potrebne za izvršenje prevoza te stvari kao i da obavi ocaričenje robe, uskladištenje robe i druge uobičajene radnje neophodne za organizovanje prevoza stvari. Špediter samo organizuje posao a izvršenje

⁴⁶ Kapor-Cerić, nav. Delo str. 382.

prevoza stvari može poveriti drugom licu. Kada špediter poverava prevoz drugom licu - prevozniku on sa njim zaključuje ugovor u svoje ime a za račun nalogodavca.

Ugovor o špediciji ima veliki privredni značaj u međunarodnoj trgovini. Svi privredni subjekti ne raspolažu dovoljnim znanjem oko organizovanja prevoza stvari, pa se obraćaju špediterima specijalizovanim za prevoz robe.

Ugovor o špediciji je dvostrano obavezujući, teretan i neformalan ugovor. Ovaj ugovor je najčešće formularan ugovor (ugovor po pristupu). U poslovnoj praksi, ovaj ugovor o otpremanju se zaključuje tehnikom pristupanja generalnoj ponudi iz opštih uslova poslovanja špeditera. Špedicija se uspešno održala i sve više se razvija kao samostalna delatnost.

Obaveze špeditera su da: obezbedi otpremu stvari i da organizuje prevoz robe po nalogu nalogodavca, da na odgovarajući način stvar primi, čuva i da savesno izabere vrstu prevoza, da izvrši osiguranje robe, i da položi račun nalogodavcu po obavljenom poslu. Špediter je odgovoran za lica kojima je poverio izvršavanje određenih poslova. Špediter može i sam da izvrši prevoz robe, a u tom slučaju on ima prava i obaveze prevozioca.

Obaveza nalogodavca je da plati ugovorenu naknadu (špeditersku proviziju) za izvršenu uslugu i da omogući špediteru izvršenje naloga.⁴⁷

5.2.5. Ugovor o uskladištenju. - Ugovor o uskladištenju je takav ugovor kojim se skladištar odnosno skladište obavezuje da primi i čuva određenu stvar i da preduzima potrebne mere u cilju čuvanja stvari kako je ugovoreno, a ostavodavac ima obavezu plaćanja naknade za izvršenu uslugu.

Ugovor o uskladištenju ima privredni značaj, jer za privredne subjekte je često ekonomičnije da svoju robu stavi na čuvanje u skladište nego da sama izgradi svoj skladišni prostor. Sa razvojem trgovine uskladištenje robe nije samo celishodno, već i neophodno za trgovinske transakcije. Poseban značaj ima ovaj privredni posao zbog mogućnosti izdavanja skladišnice (hartije od vrednosti) čijim se prenošenjem može raspolagati robom.

Skladišnica je isprava o predaji robe na uskladištenje. Ona se sastoji iz: **skladišne priznanice i skladišne založnice**. Skladišna priznanica služi za prenos prava svojine na robu označenoj u njoj. Skladišna založnica služi imaocu za dobijanje kredita. Skladišnica omogućava pravni promet robom bez njenog pomeranja. Prenošanjem skladišnice sa jednog lica na drugo, može se raspolagati robom.

Bitni sastojci ugovora u uskladištenju su: **roba** koja se stavlja u skladište i **naknada** koja se plaća za uskladištenje.

⁴⁷ Jankovec I., nav. Delo str. 540.

Ugovor o uskladištenju je dvostrano obavezujući ugovor, teretan i neformalan. Međutim, u praksi skladištar uvek izdaje potvrdu za predate stvari koju predaje ostavodavcu, a ako ostavodavac traži skladišnicu dužan je da mu izda istu kao pismenu potvrdu o zaključenom ugovoru o uskladištenju.

Skladištar ima obavezu da: izda ispravu (skladišnicu ili potvrdu) da je primio stvari na čuvanje, da čuva uskladištenu robu, da ne meša uskladištene stvari, da omogući pregledanje robe, da se stara o interesima ostavodavca, da postupa po nalogu ostavodavca i da osigura uskladištene stvari.⁴⁸

Ostavodavac ima obavezu: plaćanja naknade za izvršenu uslugu, obaveštavanje skladištara o svojstvima robe i plaćanje ugovorne kazne ako se roba ne podigne do određenog roka.

5.2.6. Ugovor o komisionu. - Ugovor o komisionu je takav ugovor o obavljanju privrednih usluga u kome se jedna ugovorna strana - komisionar obavezuje da u svoje ime i za račun komitenta - druge ugovorne strane, zaključi jedan ili više poslova koje mu poverava komitent. Druga ugovorna strana - komitent (nalogodavac) se obavezuje da za učinjenu uslugu plati naknadu.⁴⁹

Ugovor o komisionu je dvostranoobavezan, imenovan, neformalan, komutativan i teretan ugovor. Naglašeni lični karakter odnosa komisionar - komitent svrstava ove ugovore u ugovore intuitu personae.

Komisioni poslovi su postojali još u italijanskim srednjovekovnim gradovima. Ugovori o komisionu su stari pravni poslovi u kojima je posebno bio naglašen odnos poverenja. Određeni privredni subjekti obavljaju komisioni posao kao specijalizovanu delatnost koja ima višestruki značaj za privredno-pravnu praksu. Profesionalizacija obavljanja komisione delatnosti doprinosi uštedi troškova komitenata i unapređuje kvalitet obavljanja posla. Mnoga spoljnotrgovinska privredna društva istupaju kao komisionari proizvodnih privrednih subjekata u poslovima međunarodne trgovine, tako što prodaju njihovu robu ili za njih nabavljaju sirovine. Korišćenjem komisionih poslova ostvaruju se velike uštede u vremenu i troškovima.

Pravna konstrukcija komisionog posla je po pravilu **trodimenzionalna**, jer do pravnog odnosa dolazi između nalogodavca, komisionara i trećeg lica. **Bitni elementi** ugovora o komisionu su **posao** (jedan ili više) koje treba obaviti i **naknada** za učinjenu uslugu.

⁴⁸ Perović S., Stojanović D., Komentar Zakona o obligacionim odnosima, knjiga druga, 1980, str. 53.

⁴⁹ Trajković M., Pravni odnosi kod komisione kupovine i prodaje robe u našem uporednom pravu, Beograd, 1969.

Obaveze komisionara su: da obavi ugovoreni posao, da samostalno istupa, da se pridržava naloga komitenta, da čuva robu, da čuva interese komitenta, da obavesti komitenta o imenu saugovorača i da položi račun komitentu.

Obaveze komitenta su: da za obavljeni posao plati proviziju, naknadi troškove i stvori uslove komisionaru da obavi određeni posao.

Zakonodavstvo i pravna praksa poznaju u zavisnosti od kriterijuma odgovornosti komisionara, komisija sa klauzulom "star del credere" i komisija bez te klauzule "obični". Kod "običnog" komisija komisionar ne odgovara za neizvršenje obaveze trećeg lica. Izuzetno, komisionar može preuzeti obavezu garancije izvršenja ugovorene obaveze trećeg lica, i takav komisija se naziva "del credere komisija". Kod del credere komisija odgovornost komisionara je znatno pooštrena.

5.2.7. Ugovor o osiguranju. - Osiguranje kao način obezbeđivanja poslova od neizvesnih a mogućih rizika postoji od davnih vremena. Institucija osiguranja nastala je iz potrebe trgovaca i drugih privrednih subjekata da se štite od raznih pojava odnosno događaja. Privredne delatnosti izložene su raznim rizicima, pa je i potreba za osiguranjem postajala sve veća. Trgovci, odnosno lica izložena opasnostima i eventualnim štetama udruživali su sredstva u poseban fond za nadoknadu članu koji je pretrpeo štetu. Tako su vremenom nastali brojni ugovori o osiguranju koji pružaju sigurnost u materijalnom i socijalnom smislu osiguranim licima.

Ugovor o osiguranju predstavlja takav ugovor u kome se jedna stranka - ugovarač osiguranja obavezuje da plati određenu svotu osiguranja (premija osiguranja), prema ugovoru utvrđenim uslovima, a druga strana - osiguravač se obavezuje da, ako se desi događaj koji predstavlja osigurani slučaj, isplati ugovoraču osiguranja naknadu, odnosno ugovorenu svotu.⁵⁰

Ugovor o osiguranju po svojim karakteristikama spada u: imenovane ugovore, dvostrano obavezne i teretne ugovore, ugovore sa trajnim prestacijama, ugovore po pristupu, aleatorne ugovore (budući da obaveza osiguravača da isplati određenu svotu zavisi od nastupanja osiguranog slučaja), i po pravilu formalne ugovore.

Značaj ugovora o osiguranju za privredni život jedne zemlje je veliki. Država je veoma zainteresovana za poslove osiguranja, jer se radi o velikim sredstvima. Država često propisuje obavezno osiguranje silom zakona i postavlja uslove koje mora ispuniti osiguravač koji se bavi poslovima osiguranja i vrši nadzor nad radom tih subjekata.

Bitni elementi ugovora o osiguranju su: određene stvari ili lica koje se osigurava, određenje rizika, određenje trajanja osiguranja i perioda pokrića, određenje osiguranog slučaja, određenje sume osiguranja, određenje naknade iz osiguranja i određenje premije osiguranja.

⁵⁰ Šulejić, Pravo osiguranja, Beograd, 1980.

Rizik predstavlja budući neizvestan događaj koji se dešava nezavisno od volje zainteresovanih lica, a čije osiguranje je dopušteno zakonom. Rizici pokriveni osiguranjem određuju se nabrojanjem ili određenjem vrste rizika. Rizici se obično dele na osnovne i dopunske. **Osigurani slučaj** predstavlja događaj unapred predviđen ugovorom. **Suma osiguranja** je novčani iznos koji se isplaćuje kad nastupi osigurani slučaj. **Osigurana suma** je i gornja granica obaveze osigurača.⁵¹

Postoje različita shvatanja šta je **predmet osiguranja**. Jedni smatraju da je to stvar koja se osigurava, odnosno lice. Drugi smatraju da je predmet osiguranja interes da se ne dogodi osigurani slučaj i nastane materijalni gubitak. Po trećem shvatanju predmet osiguranja je rizik. Konačno, četvrti smatraju da su predmet osiguranja prava i obaveze ugovornih strana.

Prema predmetu **osiguranje** može biti **imovinsko** koje ima za predmet materijalnu vrednost - vrednost procenljivu u novcu. Podvrste imovinskog osiguranja su: transportno osiguranje (osiguranje aviona, broda, osiguranje robe koja se prevozi) i osiguranje kredita. Osiguranjem imovine obezbeđuje se naknada za štetu koja bi se desila u imovini osiguranika zbog nastupanja osiguranog slučaja. To znači da je **svrha osiguranja naknada štete**. Iznos naknade ne može biti veći od štete koju je osiguranik pretrpeo. Ista stvar ne može u isto vreme biti osigurana od istih rizika kod više osigurača. Dozvoljeno je da osigurač osigura stvar za deo njene vrednosti. Osiguranje kredita ima za predmet ugovora osiguranje neplaćanja potraživanja. Imovinsko osiguranje može biti **obavezno ili dobrovoljno**.

Rizici osiguranja kredita dele se na: političke, komercijalne, katastrofalne i isključene. Isključeni rizici su: ratni i **politički događaji u zemlji dužnika**, zabrana prodaje i naplate, zabrana transfera itd. Katastrofalni rizici su: prirodni događaji (poplave, zemljotresi, vulkani i drugo).

Prema načinu osiguranja postoji dobrovoljno i obavezno osiguranje. Obavezno nastaje po sili zakona. Dobrovoljno osiguranje nastaje slobodnom izjavom volje osiguranika i osiguravača. Dobrovoljno osiguranje je izraz privatnog interesa određenih lica.

Prema broju osiguranih lica ili stvari osiguranje se deli na: **individualno i kolektivno**.

Prema načinu obezbeđenja od rizika postoje dve posebne vrste osiguranja: saosiguranje i reosiguranje. **Saosiguranje** je kada se ugovor o određenom osiguranju zaključuje istovremeno sa više osiguravajućih subjekata koji su se sporazumeli o zajedničkom snošenju rizika u toj stvari, pri čemu svaka od njih učestvuje u tom riziku sa određenim udelom. Jedno lice može se od istog rizika osigurati kod više osiguravača, pa kada nastupi osigurani slučaj ima pravo da se obešteti kod svih osiguravača.

⁵¹ Jankovec, Ugovor o osiguranju, Komentar ZOO II, Beograd, 1980, str. 448.

Reosiguranje podrazumeva podelu rizika između osiguravača i drugog lica u svojstvu reosiguravača. Osiguravač zaključuje ugovor sa reosiguravačem o reosiguranju, to jest obezbeđuje sebe kod drugog osiguravajućeg društva. Reosiguravač preuzima osiguranje u celosti ili delimično, uz naknadu, od neposrednog osigurača. Reosigurač se obavezuje po ugovoru o reosiguranju da plati iznos koji je osigurač platio osiguraniku.

Obaveze osiguravača su: obaveza prihvata ponude obaveznih osiguranja, obaveza izdavanja polise osiguranja, obaveza predaje opštih i posebnih uslova osiguranja, obaveza isplate naknade iz osiguranja ili osigurane sume. Kod zaključenja ugovora o osiguranju osiguravač ima obavezu da upozna osiguranika sa uslovima osiguranja koji su sastavni deo ugovora o osiguranju. Osiguravač ima i obavezu održavanja sredstava potrebnih za osiguranje u cilju održavanja stalne platežne sposobnosti. Kada se desi osigurani slučaj osnovna obaveza osigurača je da plati osiguranu sumu i naknadi troškove koje je osiguranik imao.

Obaveze ugovorača osiguranja su: obaveza prijave okolnosti koje su značajne za procenu rizika, obaveza plaćanja premije,⁵² obaveza obaveštavanja osiguravača o promenama rizika, obaveza sprečavanja nastupanja osiguranog slučaja i obaveza spasavanja, obaveza obaveštavanja o nastalom osiguranom slučaju. Osiguranik ima obavezu da osiguraču pruži sve tačne podatke o osiguranom predmetu i da ga obaveštava o značajnim promenama u vezi sa osiguranim rizikom.

Ugovor o osiguranju se zaključuje između osiguranika i osiguravača. Ugovor o osiguranju je zaključen kada ugovorači potpišu polisu osiguranja ili listu pokrića. Uslovima osiguranja mogu biti predviđeni slučajevi u kojima ugovorni odnos iz osiguranja nastaje samim plaćanjem premije bez izdavanja polise. Kada je ugovor o osiguranju zaključen u korist trećeg lica, onda treće lice ima svojstvo korisnika osiguranja.⁵³ Osigurano lice je ono u čijem životu treba da nastupi osigurani slučaj da bi nastupila obaveza osigurača.

Prilikom zaključivanja ugovora o osiguranju osiguravajuće društvo izdaje osiguraniku polisu osiguranja. Polisa je najvažnija isprava koja prati ugovor o osiguranju. Polisa može glasiti na ime, po naredbi i na donosioca. Kada ne postoje svi elementi za izdavanje polise izdaje se list pokrića koji privremeno zamenjuje polisu. Polisa ima karakter dokaza o zaključenom ugovoru o osiguranju. Polisa sadrži sledeće elemente: ugovorne strane, osiguranu stvar, osigurano lice, rizik obuhvaćen osiguranjem, trajanje osiguranja, svotu osiguranja, premiju osiguranja, datum i potpis izdavanja.⁵⁴

Ugovor o osiguranju prestaje kada protekne ugovoreni rok trajanja osiguranja. Kada je ugovorom predviđen rok trajanja osiguranja, ugovor prestaje istekom

⁵² Reč "premija" dolazi od latinske reči *primum* - prvo najranije

⁵³ Sokal V. Osiguranje u korist trećeg, Beograd, 1976. godina, str. 151.

⁵⁴ Vasiljević M. nav. Delo str. 130-148.

zadnjeg dana, a ako nije svaka strana može otkazati ugovor. Ugovor o osiguranju prestaje ako je propala osigurana stvar ili stvar u vezi sa čijom upotrebom je zaključeno osiguranje. Stečaj osiguravača vodi takode prestanku ugovora o osiguranju.

5.2.8. Ugovori o turističkim uslugama. - Ugovori o turističkim uslugama spadaju u posebnu celinu u okviru ugovora o privrednim uslugama. Turistička delatnost predstavlja posebnu privrednu granu. Turističke usluge ne javljaju se samo u oblasti ugostiteljstva, već i u oblasti saobraćaja, osiguranja trgovine, bankarstva i dr. U poslu obavljanja turističkih usluga javlja se sve veći broj subjekata. Turistički ugovori su tekovina novijeg doba, jer se organizovan turizam pojavljuje tek u prošlom veku. Nacionalna zakonodavstva koja se odnose na turističke usluge nisu dovoljno razvijena, za razliku od međunarodnih pravila koja regulišu turizam.

Pod ugovorom o turističkim uslugama podrazumeva se onaj ugovor kojim jedna ugovorna strana (turističko privredno društvo ili agencija) pruža odgovarajuću turističku uslugu, a druga ugovorna strana se obavezuje da će za tu uslugu da plati ugovorom utvrđenu naknadu.⁵⁵

U ugovornom odnosu nalaze se dve strane: **davalac turističkih usluga** (turistička agencija) i **korisnik tih usluga** (putnik, turista). Ali, u osnovi postoje tri strane: turistička agencija, putnik i treće lice u svojstvu hotelijera ili ugostitelja. Kod posla turističkih usluga pojavljuju se dve grupe pravnih odnosa, odnosi između turističke agencije kao davaoca turističke usluge i nekog trećeg lica (hotela), kao i odnosi između turističke agencije i korisnika turističke usluge. Turistička agencija davalac turističke usluge u odnosu prema trećem licu može nastupati kao posrednik (u svoje ime i za svoj račun), kao zastupnik (u ime i za račun korisnika usluge), ili kao komisionar (u svoje ime i za račun neposrednog korisnika usluge)

Pravo korisnika turističke usluge je da u ugovorenom vremenskom intervalu koristi sve turističke usluge i da odustane od korišćenja u okviru poslovnih običaja. **Obaveza korisnika** turističke usluge je pre svega da: plati cenu za usluge u rokovima predviđenim, da koristi usluge koje su predviđene ugovorom, da plati akontaciju na zahtev davaoca, i da plati turističke usluge koje su korišćene, a ugovorom nisu predviđene.

Obaveza agencije - organizatora turističke usluge jeste da pruži usluge koje su dogovorene ugovorom, saglasno poslovnim običajima u turističkoj delatnosti. Izmene u programu organizator turističkih usluga sme vršiti samo ako su prouzrokovane vanrednim okolnostima koje on nije mogao predvideti. Organizator putovanja je dužan da se stara o pravima i interesima putnika i da ga obaveštava o svim okolnostima od značaja za izvršenje ugovorenog putovanja. Postoji i dužnost organizatora putovanja da čuva tajnu, a koja se odnosi na podatke o putniku - korisniku turističke usluge.

⁵⁵ Dragašević M. Pravni odnosi između hotelijera, gosta i putničke agencije, Beograd, 1973 god.

Organizovanje putovanja u turističke svrhe obavljaju turističke agencije. Ugovor o organizovanju putovanja je takav ugovor kojim se organizator putovanja obavezuje da pribavi putniku skup usluga koje se sastoje od prevoza, boravka i drugih usluga, a putnik se obavezuje da organizatoru putovanja plati ukupnu cenu. Predmet ugovora o organizovanju putovanja je skup turističkih usluga koje su međusobno povezane i predstavljaju jednu celinu. Ugovor o organizovanju putovanja nije ugovor privrednog poslovanja, jer ga ne zaključuju privredni subjekti. Ali, sa stanovišta organizatora putovanja koji je privredni subjekt i pružanje turističkih usluga po ugovoru predstavlja obavljanje njegove privredne delatnosti. Prilikom zaključenja ugovora organizator putovanja dužan je da izda potvrdu o putovanju, putnu kartu i program putovanja. Potvrda treba da sadrži sve elemente turističkih usluga. Ugovor o turističkim uslugama je neformalan, imenovan, dvostran, teretan i komutativan.

Ugovor o alotmanu je vrsta ugovora o turističkim uslugama koja podrazumeva angažovanje ugostiteljskih kapaciteta. Ugostitelj se obavezuje da u toku određenog vremena stavi na raspolaganje turističkoj agenciji određeni broj ležajeva u određenom objektu, kao i da pruži ugostiteljske usluge licima koje uputi agencija i da joj plati određenu proviziju, a druga ugovorna strana, turistička agencija se obavezuje da će nastojati da popuni kapacitete, odnosno da će obavestiti u određenom roku da to nije u stanju, i obavezuje se da plati cenu pruženih usluga, ukoliko je koristila angažovane kapacitete. Ovaj ugovor je formalan, imenovan, dvostran, teretan, sa trajnim prestacijama.⁵⁶

Poslovna i zakonodavna praksa poznaju više vrsta ugovora o alotmanu, kao na primer: ugovor o alotmanu s pravom odustanka turističke agencije, ugovor o alotmanu sa pravom opcije turističke agencije i ugovor o alotmanu bez prava odustanka turističke agencije.

Obaveze turističke agencije su: popunjavanje angažovanih kapaciteta, obaveza dostave liste gostiju, obaveza pridržavanja ugovorenih cena, obaveza plaćanja ugostiteljskih usluga, obaveza izdavanja turističke isprave - vaučer. Vaučer je nalog ugostitelju da pruži odgovarajuće ugostiteljske usluge licima koja su upisana.

Obaveze ugostitelja su: konačna i neopoziva obaveza stavljanja na korišćenje ugovorenih smeštajnih kapaciteta i pružanje ugovorenog kvaliteta usluga, i obaveza ne menjanja cena.

5.2.9. Ugovor o građenju. - Ugovor o građenju je složen pravni posao u kome učestvuje veći broj subjekata. Ovaj ugovor dugo je bio neimenovan, zakonom neregulisan i podvrgavao se pravilima ugovora o delu. Danas on spada u imenovane ugovore, dvostrane, teretne, sa trajnim prestacijama, formalne i komutativne ugovore.

⁵⁶ Vasiljević M., nav. Delo str. 157.

Ugovorom o građenju izvođač se obavezuje da prema određenom projektu sagradi u određenom roku ugovorenu građevinu na određenom zemljištu, ili da na postojećem objektu izvrši neke druge građevinske radove, a naručilac se obavezuje da za to plati određenu cenu.

Specifičnost zaključenja ugovora o građenju ogleda se u administrativno-pravnim obavezama naručioca, u koje spada: donošenje odluke o izgradnji objekta, obezbeđenje finansijskih sredstava i pribavljanje odobrenja za izgradnju.

Obaveze naručioca radova su: obezbeđivanje projektno-tehničke dokumentacije, obaveza plaćanja ugovorene cene i vršenje nadzora nad radom izvođača.

Obaveze izvođača su: obaveza prijave početka radova, obaveza imenovanja rukovodioca gradilišta, obaveza vođenja građevinskih knjiga i obezbeđenje gradilišta. U ugovorne obaveze izvođača spadaju: obaveza proučavanja tehničke dokumentacije, izvođenje ugovorenih građevinskih radova, pridržavanje rokova, obaveza upotrebe dogovorenog materijala, omogućavanje vršenja kontrole, obezbeđenje i osiguranje gradilišta, plaćanje ugovorne kazne i obaveza predaje predmeta ugovora.

Predmet ugovora o građenju je građevinski objekat koji se gradi i građevinski radovi. Drugi bitan element ugovora o građenju je **cena**, naknada koja se plaća za ceo objekat. Cenu određuje dobar poznavalac tržišta. Kada je utvrđena paušalna cena za građevinski objekat, onda se ona ne može menjati. Do povećanja cene može doći samo uz saglasnost naručioca radova. Treći bitan element ugovora o građenju je **rok** u kome objekat treba da bude završen.

Privredni značaj ugovora o građenju je veliki. Brojne privredne grane su u tesnoj vezi sa građevinskom delatnošću.

Zaključenju ugovora o građenju prethode brojne radnje, kao na primer: izrada studija, istraživanje tržišta, izrada idejnog rešenja, izrada investicionog programa, prikupljanje dokumentacije itd. U pripremne radnje spada i pripremanje terena, ograđivanje terena, izgradnja privremenih objekata i slično. Konačno, kada se ugovorne strane dogovore o bitnim elementima dolazi do zaključenja ugovora o građenju.

Praksa poznaje više vrsta ugovora o građenju: ugovor o građenju u širem smislu, ugovor o građenju u užem smislu, ugovor o građenju "ključ u ruke" i inženjering. U širem smislu ugovor o građenju obuhvata sve investicione radove oko izgradnje objekta. U užem smislu, ugovor o građenju podrazumeva samo konkretne građevinske radove koji se odnose na određeni objekat. Kada u ugovoru o građenju stoji klauzula "ključ u ruke" to znači da izvođač radova preuzima na sebe kompletnu brigu o izgradnji građevinskog objekta sa svim potrebnim radnjama, a po završetku radova predaje ključeve u ruke investitoru - naručiocu posla.⁵⁷

⁵⁷ Jankovec I., nav delo, str. 403-430.

Ugovor o inženjeringu (konsalting inženjering) podrazumeva ugovor kojim se inženjering organizacija obavezuje da za naručioca pruži odgovarajuće intelektualne usluge u vezi sa privrednim poduhvatom koji treba da se izvede, a naručilac ima obavezu plaćanja naknade za izvršenu uslugu. U inženjering poslove spada: istraživanje tržišta, istraživanje potrebnih izvora, rentabilnost poduhvata i druge pripreme studije.

Građevina po svojoj prirodi i nameni treba da traje dugo. Izvođač građevinskih radova odgovara za kvalitet izvršenih radova i solidnost građevine i posle primopredaje objekta. U roku od deset godina od primopredaje objekta izvođač i projektant odgovaraju za solidnost građevine i njihova se odgovornost ne može isključiti ugovorom. **Odgovornost projektanta** za nedostatke građevine se sastoji u: odgovornosti projektanta za greške u projektu i odgovornosti za vršenje nadzora. Propisana odgovornost izvođača i projektanta je imperativne prirode. Imperativnost je ustanovljena u interesu naručioca.

Kod složenijih i vrednijih građevinskih radova, naručilac može pribeći zaključenju odvojenih ugovora sa različitim licima u cilju realizacije donete investicione odluke. Naručilac može da zaključi ugovor o projektovanju, ugovor o građenju, ugovor o isporuci opreme, ugovor o montaži itd.

5. 3. Ugovori viših oblika privredne saradnje

5.3.1. Ugovor o transferu tehnologije. - Transfer tehnologije omogućava pribaviocu iz zemlje u tranziciji i zemlje u razvoju pristup savremenim sredstvima proizvodnje i tehnološkom znanju, a prenosiocu iz razvijene zemlje uspostavljanje kontrole nad prenesenim tehnološkim znanjem i opremom. U motive pribavioca spada obezbeđenje tehnologije koja mu je potrebna, a motivi prenosioca jesu ostvarivanje dodatnih prihoda pomoću tehnologije koja je već delimično amortizovana u tehnološkom smislu. Naša zemlja, kao i većina zemalja u razvoju, a danas u tranziciji, gradila je koncept svog tehnološkog razvoja, pre svega, na kupovini inostrane tehnologije iz razvijenih zemalja. Ovaj pristup ne treba smatrati pogrešnim, pod uslovom da je prenetu tehnologija odgovarala potrebama pribavioca i da se paralelno sa uvozom tehnologije razvijao sopstveni naučnoistraživački potencijal, i da se pribavljena tehnologija tokom njene primene usavršavala, odnosno prilagođavala potrebama pribavioca.⁵⁸

Ugovor o transferu tehnologije podrazumeva prenos "patentirane tehnologije" i "nepatentirane tehnologije". Tradicionalno korišćen termin za označavanje transfera tehnologije bio je "ugovor o licenci" koji je pre svega označavao ustupanje patentiranih pronalazaka. U praksi, danas, prenos nepatentirane tehnologije dobija sve više na

⁵⁸ Besarović, V. Deregulacija viših oblika privredne saradnje sa inostranstvom, Beograd, 1990, str. 47.

značaju, te se za označavanje posla transfera tehnologije napušta "ugovor o licenci" i sve više ustupa mesto terminu "ugovor o transferu tehnologije".

Pod ugovorom o transferu tehnologije podrazumeva se ugovor kojim davalac tehnologije ustupa pravo privrednog iskorišćenja zaštićenih i nezaštićenih prava industrijske svojine, zajedno sa opremom i odgovarajućim postupcima proizvodnje, uz potrebnu tehničku pomoć, a sticalac se obavezuje da za to plati određenu naknadu.⁵⁹

Ugovorom o transferu tehnologije stvara se trajni obligacioni odnos između ugovornih strana. To je formalan, imenovan, dvostrano obavezan i teretan ugovor koji se zaključuje intuitu personae. Ovaj ugovor ima sličnosti sa ugovorom o licenci, ali se od njega razlikuje po elementima koji čine predmet ugovora.

Ugovor o transferu tehnologije može biti zaključen na neodređeno i određeno vreme. Ovi ugovori mogu biti prostorno ograničeni i neograničeni. To znači, da davalac tehnologije ograničava pribaviocu prostor na kome može iskorišćavati predmet ugovora. Davalac tehnologije može preneti na korisnika kvantitativno ograničenje iskorišćavanja predmeta ugovora. Ugovori o transferu tehnologije mogu biti zaključeni kao isključivi ili neisključivi (prosti). Isključivi ugovori o transferu tehnologije daju pravo korisniku da isključivo iskorišćava predmet ugovora na teritoriji predviđenoj ugovorom. Isključivi transfer tehnologije mora biti izričito ugovoren, jer se on ne podrazumeva.⁶⁰ Kada davalac tehnologije ustupi prostu - neisključivu licencu, onda on zadržava pravo ličnog iskorišćavanja predmeta ugovora.

Prema predmetu ugovora razlikujemo: patentnu licencu, licencu uzorka ili modela i licencu tehničkog znanja i iskustva (know-how).

Obaveze davaoca tehnologije su: obaveza predaje predmeta ugovora, obaveza garancije za tehnička svojstva predmeta ugovora, obaveza garancije da postoji monopolsko pravo, obaveza zaštite od evikcije, i obaveza naknadnih usavršavanja ustupljene tehnologije.

Obaveze sticalaca tehnologije su: obaveza iskorišćavanja predmeta ugovora, obaveza plaćanja naknade za ustupljenu tehnologiju, obaveza plaćanja naknade za usluge i tehničku pomoć, obaveza podnošenja izveštaja, obaveza čuvanja tajne o ustupljenoj tehnologiji, obaveza održavanja istog kvaliteta proizvoda ili usluga, obaveza označavanja da se radi o proizvodnji (uslugama) po licenci.

Sticalac neisključive (proste) licence nema pravo dati podlicencu. Sticalac isključive licence može u granicama vremenskog i prostornog važenja licence dati podlicencu. Kod ugovora o transferu tehnologije su često prisutne **restriktivne** ugovorne **klauzule** kao posledica ugovorne neravnoteže između davaoca tehnologije i pribavioca.

⁵⁹ Janjić, Ugovori o transferu tehnologije, Beograd, 1981, str 11.

⁶⁰ Član 689. ZOO.

5.3.2. Ugovor o dugoročnoj proizvodnoj kooperaciji. - Dugoročna proizvodna kooperacija podrazumeva zajedničku proizvodnju i razmenu proizvoda i sastavnih delova proizvoda koji su predmet kooperacije dva ili više partnera različitih nacionalnosti. Pod sastavnim delovima podrazumevaju se delovi, komponente, stvari i rezervni delovi koji se ugrađuju u proizvod koji je predmet kooperacije. Kooperacijom se usavršavaju procesi proizvodnje, poboljšava kvalitet proizvodnje, unapređuje tehnološki razvoj i povećava produktivnost rada i poslovanja ugovornih partnera.

Kooperacije odražavaju približno sličan nivo privrednog i tehnološkog razvoja domaćeg i stranog partnera. Osnovni kvalitet kooperacije je saradnja u proizvodnji i razmena robe koje su predmet saradnje. Zaključivanju ovih ugovora prethodi upoznavanje ugovornih partnera sa proizvodnim i razvojnim mogućnostima. Glavni cilj kooperacije je da se efikasno organizuje saradnja u proizvodnom programu, te se tokom realizacije ugovora partneri tehnološki sve više približavaju jedan drugom.

Ugovor o dugoročnoj - proizvodnoj kooperaciji spada u ugovore bez veće tradicije, u neimenovane ugovore, dvostranoobavezne, teretne, komutativne i formalne ugovore. Ovaj ugovor sadrži elemente više drugih ugovora, kao na primer: ugovor o licenci, ugovor o transferu tehnologije, ugovor o ulaganju, inženjeringu po sistemu ključ u ruke i drugo. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju propisuje samo dva bitna elementa ovog posla: rok trajanja (**najmanje tri godine**) i pokrivenost uvoza izvozom (medusobne isporuke **u srazmeri 1: 1**). Naravno pored bitnih elemenata ovaj ugovor sadrži i druge elemente: cenu, vreme početka proizvodnje, odredbe o zajedničkom programu, rešenja o osvajanju proizvodnje, vreme početka isporuke sastavnih delova, valutu plaćanja itd.

U pogledu pravnog režima, liberalan Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju napustio je sistem odobravanja ovih ugovora i uspostavio registraciju ugovora kod republičkog Ministarstva za ekonomske veze sa inostranstvom. U cilju unapređenja dugoročne - proizvodne kooperacije naš zakonodavac je oslobodio carine sirovine i repromaterijal koji se uvoze po ovim ugovorima, a koriste se za proizvodnju robe za izvoz.

Privredni značaj posla dugoročne - proizvodne kooperacije je veliki, jer ugovorni partneri osiguravaju tehnički, sirovinski, energetske i ekonomski optimalnu proizvodnju i razmenu proizvoda koji su predmet kooperacije

5.3.3. Ugovor o franšizingu. - Potreba za povezivanjem privrednih subjekata u procesu proizvodnje prometa robe i usluga u složenim tržišnim uslovima usloveli su zaključivanje specifičnih ugovora kao što je ugovor o franšizingu. To je novi pravni institut. Ugovor o franšizingu spada u neimenovane ugovore, formalne, dvostranoobavezne i teretne ugovore, komutativne, formularne i ugovore intuitu-personae. Ugovor o franšizingu sadrži u sebi više ugovora: ugovor o licenci, ugovor o know-how, ugovor o zastupanju, ugovor o radu, ugovor o prodaji, ugovor o delu i dr.

Ugovorom o franšizingu se jedna ugovorna strana obavezuje da obavlja periodične i pojedinačne privredne usluge i da prenosi svoja znanja i iskustva u proizvodnji i poslovanju na drugu ugovornu stranu koja ima obavezu da za to plati ugovorenu naknadu.

Sažeta definicija franšizinga data je u pravilima Međunarodnog udruženja za franšizing. Po ovoj definiciji franšizing je " ugovorni odnos između davaoca i primaoca franšize u kome davalac nudi ili se obavezuje da održi trajan interes u poslovanju primaoca franšize u takvim oblastima kao što su know-how i obučavanje, dok se primalac obavezuje da posluje pod zajedničkom firmom, spoljnim izgledom ili postupkom koji pripada davaocu ili ga on kontroliše, kao i da iz svojih izvora uloži osnovni investicioni kapital u poslovanje.

Davanje franšize prati i ulaganje kapitala u poslovanje njenog primaoca. Franšize daju poznate uhodane velike firme privrednim subjektima koji žele da svoje poslovanje unaprede time što će ga upodobiti poslovanju davaoca franšize.⁶¹

U poslovnoj praksi nailazimo na više vrsta ugovora o franšizingu:

- **robni** franšizing (u kome proizvođač ustupa izabranom trgovcu prava isključive prodaje određenog proizvoda),
- **prometni - poslovni** franšizing ili franšizing usluga koji predstavlja pružanje niza usluga primaocu franšize, i,
- **industrijski franšizing** koji nema za predmet samo prodaju određene robe, već i proizvodnju, tehnološke procese (uglavnom hrane i pića).

Pored ove podele, postoji i **teritorijalni** franšizing, koji omogućava primaocu franšize da na svojoj teritoriji angažuje novim ugovorom treće lice (subfranšizing) i **operativni** koji ne omogućava subfranšizing.

Ugovorne strane kod ovog ugovora su: davalac franšize i primalac franšize. Davalac je vlasnik prava isključive upotrebe, oznake porekla proizvoda, žiga, firme i drugih znakova razlikovanja proizvoda i usluga koji želi da ustupi navedeno pravo drugom licu za adekvatnu novčanu naknadu. Primalac franšize je lice koje prihvata ustupljeno pravo vlasnika - ustupioaca, uz obavezu plaćanja naknade.

Davalac franšizinga ima sledeće **obaveze**: ustupanje prava isključive prodaje robe i vršenja usluga, ustupanje prava upotrebe robnog i uslužnog žiga, ustupanje prava upotrebe firme, memoranduma i drugih poslovnih znakova, ustupanje know-how, vršenje nadzora itd.

Obaveze primaoca franšizinga su: obaveza primene u poslovanju svih uputstava i propisanih standarda poslovanja, tehnoloških postupaka u proizvodnji hrane i pića, unutrašnja jednoobraznost, kao i obaveza spoljnog uniformisanog uređenja,

⁶¹ Izraz "franchising" je engleski naziv za ovaj ugovor koji potiče od francuske reči "franchise" koja izvorno znači razne vrste privilegija

obaveza nabavke robe od davaoca franšize ili lica koje on označi, obaveza čuvanja poslovne tajne itd.

Naknada za franšizing može da se plaća **paušalno** ili kao franšizing naknada (**royalty**) za upotrebu žiga, firme i ostalih usluga prenesenih na primaoca franšize, i ona najčešće zavisi od prometa. Pored paušalne i franšizing naknade, primalac franšizinga ima redovno i druga plaćanja prema davaocu. Primera radi to može biti naknada za kupljenu robu od davaoca franšizinga, plaćanje zakupnine, otplata kreditnih rata itd.

U ugovorima o franšizingu često se sreću klauzule koje ograničavaju ili isključuju slobodnu konkurenciju.⁶²

Jedan od bitnih elemenata ovih ugovora je i **dužina trajanja** ove saradnje. Ovaj ugovor može biti zaključen i na neodređeno vreme. U tom slučaju svaka ugovorna strana ima pravo da ga raskine uz otkazni rok od minimum mesec dana od isteka svakog kalendarskog tromesečja. U slučajevima kada je saradnja trajala duže od tri godine rok mora biti duži. Otkazni rok je bitan da ne bi došlo do gubitaka u poslovanju, i da bi se obezbedio novi ugovorni partner koje će da nadomesti očekivane ekonomske efekte.

GLAVA II

BANKARSKI POSLOVI

1. Pojam i istorijat bankarskog poslovanja

Bankarski poslovi spadaju među vrlo stare pravne poslove koji su nastali u ranim periodima razvoja ljudskog društva i njihovi začeci mogli su se istorijski pratiti još od 3000 godina pre nove ere. U staroj Grčkoj bankarski poslovi se razvijaju u okviru hramova, a počev od VI veka pre naše ere skoro svaki grad, odnosno državnica imala je svoj novac i privatne menjače koji su menjali novac jednog grada za novac druge države. Grčki bankari su se bavili i davanjem novca na zajam, a najčešće to su bili zelenaški zajmovi sa visokim kamatama. Za vreme Rimske imperije stekli su se još povoljniji uslovi za razvoj novčanih transakcija i finansijskih poslova. Rimski bankari bavili su se menjačkim poslovima, primanjem depozita, davanjem zajmova i posredovanjem u prometu novca. Međutim, sa odumiranjem trgovine u ranom feudalizmu dolazi do bitnog smanjenja razvoja bankarskih poslova, ali, već u srednjovekovnoj Italiji bankarstvo ponovo oživljava. Prva banka u modernom smislu osnovana je u Đenovi još 1407. godine. Osnove modernog bankarstva postavljene su u 18 i 19 veku, i tada se javljaju prve bankarske institucije. U Francuskoj početkom 18. veka

⁶² Savremena PRAKSA, List za privredna i pravna pitanja, 2006. g., Ugovori trgovinskog prava, br. 1, str. 70